

Rakennushistoriallinen selvitys Finlaysonin kirkko

Tilda Varttila

OPINNÄYTETYÖ
Toukokuu 2024

Rakennusarkkitehdin tutkinto-ohjelma

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Rakennusarkkitehdin tutkinto-ohjelma

VARTTILA, TILDA:
Rakennushistoriallinen selvitys
Finlaysonin kirkko

Opinnäytetyö 53 sivua, joista liitteitä 8 sivua
Toukokuu 2024

Opinnäytetyö on rakennushistoriaselvitys Tampereella sijaitsevasta Finlaysonin kirkosta. Selvityksen tilaajana toimi Tampereen seurakunnat. Selvityksen tarkoituksena oli kerätä rakennukselle tärkeitä ja ominaiset piirteet ja sen historia selkeäksi kokonaisuudeksi. Tällöin selvitystä voidaan helposti hyödyntää tulevaisuudessa korjaus- ja muutostöissä sekä kaavoituksessa.

Selvitystä varten käytiin läpi aineistoa Tampereen seurakunnan arkistoista, kaupunginarkistoista sekä rakennusvalvonnasta. Tämän lisäksi hyödynnettiin myös kirjallisuuslähteitä, internetjulkaisuja ja digikansalliskirjaston arkistoja. Kokonaiskuvan saamiseksi täytyi aineistoa tutkia laajasti ja kriittisesti. Lopputuloksena selvityksessä on kokonaisuus, joka on helposti ymmärrettävä ja käyttökelpoinen niin alan lukijoille kuin muillekin kiinnostuneille.

Uusgoottilaista tyyliä edustava Finlaysonin kirkko valmistui Tampereen kaupungin 100-vuotisjuhlavuotena 1879. Kirkon on suunnitellut Tampereen kaupunginarkkitehti F.L. Calonius. Kirkossa on monia suomalaisille kirkoille epätyypillisiä piirteitä, ja se on ainutlaatuinen ja arvokas osa Tampereen rakennettua ympäristöä. Alkuperäisesti rukoushuoneeksi rakennettu kirkko sai 2008 rakennetun lisäosan ansiosta tarvittavaa lisätilaa, minkä ansiosta kirkko on yhä tehokkaassa käytössä. Kirkko on monien perusparannuksien ja korjauksien myötä säilyttänyt hyvin alkuperäiset piirteensä.

Selvityksessä perehdytään ensin myös Finlaysonin tehtaan perustamiseen ja historiaan, sillä tämä on yhteydessä Finlaysonin kirkon rakentamiseen. Tehtaan perustaminen oli merkittävää Tampereen teollistumiselle ja se toi myös ainutlaatuisen ilmapiirin työläisten keskuuteen. Tehtaan johtajille oli tärkeää huolehtia työntekijöistä ja siksi tehtaalla oli paljon etuja työntekijöilleen, kuten, sairaala, koulu ja selvityksen kohteena oleva kirkko.

Asiasanat: rakennushistoriaselvitys, rakennustutkimus, rakennushistoria, uusgootiikka

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Degree Programme in Construction Architecture

VARTTILA, TILDA:
The Historic Building Survey of Finlayson Church

Bachelor's thesis 53 pages, appendices 8 pages
Toukokuu 2024

This thesis is a historic building survey of Finlayson Church located in Tampere. The purpose of this survey was to look into the main characteristics and history of the building. This survey can be used to help in future renovation and planning processes. It is aimed to offer a thorough summary that is easily comprehensible and beneficial for experts in the field and other interested parties. The survey was commissioned by the Federation of Tampere Evangelical Lutheran Parishes.

The survey employed a diverse array of sources, encompassing archives from the Tampere Lutheran Parishes and the City Archive, alongside literature, Internet publications, and digital archives. Achieving a comprehensive understanding necessitated a meticulous and thorough analysis of the materials at hand, ensuring a holistic perspective.

The survey begins by examining the establishment and history of the Finlayson Factory, as it is closely linked to the construction of Finlayson Church. Completed in 1879, Finlayson Church stands as a Neo-Gothic cultural gem in Tampere. The church was designed by F.L. Calonius, who was the city architect at that time. Despite renovations, including a significant extension in 2008, the church maintains its original character, continuing to efficiently serve its community.

Key words: historic building survey, building research, history of buildings, Neo-Gothic

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	7
2	RAKENNUSHISTORIASELVITYS	8
	2.1 Käyttötarkoitukset ja tavoitteet	8
	2.2 Tutkimusmenetelmät ja lähteet	9
3	ASEMAKAAVA JA YMPÄRISTÖ	10
	3.1 Asemakaava	10
	3.2 Naapuritontit ja ympäristö	11
4	FINLAYSONIN ALUEEN HISTORIAA	14
	4.1 Finlaysonin tehtaan perustaminen	14
	4.2 Nottbeckien aikakausi	15
5	KIRKON JA TEHTAAN KEHITYS	17
	5.1 Kirkon rakentaminen	17
	5.2 Ensimmäinen laaja perusparannus	18
	5.3 Finlaysonin kirkon luovutus seurakunnalle	19
	5.4 Finlaysonin tehdasalueen kehitys	20
6	KIRKON ARKKITEHTUURI	21
	6.1 Tilat nykyhetkessä	21
	6.2 Piha	25
	6.3 Pintaosat	26
	6.3.1 Katto	26
	6.3.2 Seinät	27
	6.3.3 Lattia	27
	6.4 Rakennusosat	28
	6.4.1 Ikkunat	28
	6.4.2 Ovet	29
	6.5 Kalusteet	30
	6.5.1 Alttari	30
	6.5.2 Urut	31
	6.5.3 Penkit	32
	6.5.4 Kamina	33
	6.5.5 Valaisimet	34
	6.6 Sisä- ja ulkotilan koristeet	36
	6.6.1 Koristetekstit	36
	6.6.2 Muistoesineet	37
7	KIRKON PERUSPARANNUKSET	39
	7.1 Perusparannukset ennen 1979	39

7.2 Perusparannus 1979.....	39
7.3 Perusparannus ja laajennus 2008.....	40
7.4 Vesikaton korjaustyö 2014.....	44
7.5 Nykyhetken kunto.....	45
8 NYKYTILANNE JA TULEVAISUUS.....	47
9 POHDINTA.....	48
LÄHTEET.....	49
LIITTEET.....	54
Liite 1. Listaus seurakunnan arkistojen aineistosta.....	54
Liite 2. Materiaalitaulukko.....	55
Liite 3. Julkisivut.....	57
Liite 4. Pohjapiirustus.....	58
Liite 5. Asemapiirustus.....	59
Liite 6. Lisäosa pohjapiirustus ja julkisivu etelään.....	60
Liite 7. Leikkaukset.....	61

ERITYISSANASTO

Uusgotiikka	Tyyliuuntaus, joka vallitsi Euroopassa 1840–1850-luvulla. Suomessa esiintyi myös myöhemmin 1880-luvulla.
Hallikirkko	Hallikirkko on monilaivainen pitkäkirkko, jonka keskilaiva on yhtä korkea tai vain hieman korkeampi kuin sivulaivat. Laivoilla on yhteinen ulkokatto, ja valoa saadaan vain sivulaivojen ikkunoista.
Salikirkko	Salikirkko on yksilaivainen pitkäkirkko.
Laiva	Pylväiden tai pilareiden erottama pitkänomainen osa kirkon sisätiloissa.
Kveekari	Englannista 1600-luvulla syntynyt hengellinen liike. Kon nimi: Ystävien Uskonnollinen Seura.
Kongregationalismi	Englannista 1600-luvulla syntynyt hengellinen liike.

1 JOHDANTO

Tämän opinnäytetyön aiheena on rakennushistoriaselvitys Finlaysonin kirkosta. Selvityksen tarkoituksena on muodostaa laaja kokonaiskuva rakennuksesta, joka voi myöhemmin auttaa rakennuksen perusparannuksissa sekä kaavallisen merkityksen hahmottamisessa. Selvitykseen on koottu myös yleisesti olennaiset osat Tampereen ja Finlaysonin tehtaan historiaa, jotka vaikuttivat kirkon rakentamiseen ja sen aikaisiin tapahtumiin. Tämän lisäksi selvityksessä käydään läpi arkistoista löytyneet sekä muutoin tiedossa olevat muutokset ja peruskorjaukset.

Finlaysonin kirkko sijaitsee Tampereella Näsin kaupunginosassa, vanhan Finlaysonin tehtaan alueen reunalla. Kirkkoa ympäröivällä alueella on paljon muitakin historiallisia rakennuksia ja puistoalueita. Kirkon ympäristö on kehittynyt sen olemassaolon aikana ja muutoksia on odotettavissa myös tulevaisuudessa. Vaikka historiallisella alueella on oma suojansa, on myös tärkeää dokumentoida ja suojella merkittäviä rakennuksia yksilöllisesti.

Finlaysonin alue oli tehtaan toiminnan aikana kuin oma valtakuntansa, sitä sanottiinkin kaupungiksi kaupungin sisällä. Selvityksessä tutkittavan kirkon lisäksi tehtaalla oli oma raha, sairaala ja koulu. Se työllisti suuren osan kaupungin asukkaista ja huolehti työntekijöistään monin puolin. Tällä oli suuri merkitys kaupungin kehittymisessä ja rakennetun ympäristön muodostumisesta Tampereelle. (Helén 2004, 11–12.) Vaikka Finlaysonin tehtaan historiaa on tutkittu paljon, tehtaan kirkon historiaa sivutaan teksteissä vain lyhyesti. Se lisää tämän opinnäytetyön merkittävyyttä, koska suuri määrä pirstaleista tietoa on kasattu yhdeksi kokonaisuudeksi.

Työ on toteutettu opinnäytetyönä, jonka lopputuloksena syntyy rakennushistoriallinen selvitys. Aineistona työssä käytetään Tampereen seurakunnan sekä kaupungin arkistoja, rakennusvalvonnan ja digikirjaston arkistoja, kirjallisuuslähteitä sekä internetjulkaisuja. Tärkeä osa-alue selvitystä on myös rakennuksen ajan-kohtainen kuvaaminen ja paikan päällä havainnointi. Selvityksessä keskitytään rakennukseen, mutta tutkitaan myös syitä ja tapahtumia, jotka johtivat sen rakentamiseen, ja asioihin, jotka ovat vaikuttaneet rakennukseen sen elinaikana.

2 RAKENNUSHISTORIASELVITYS

2.1 Käyttötarkoitukset ja tavoitteet

Rakennushistoriaselvityksessä kootaan kaikki rakennukseen liittyvä olennainen aineisto yhdeksi kokonaisuudeksi. Se yhdistää tiedot kohteen historiasta, muutostavaiheista ja nykytilasta. Lopputavoitteena on luoda rakennuksesta hyvä yleiskuva korjausrakentamista tai yksityiskohtaista kaavoitusta varten. Selvityksessä vastataan kysymyksiin ”Millainen rakennus on?” ja ”Miksi rakennus on sellainen kuin on?”. (Museovirasto, 2010.)

Selvitys hyödyttää tulevaisuudessa tehtäviä restaurointi- ja korjaushankkeita niin suunnittelun, rakennustyön kuin viranomaisvalvonnankin kannalta. Kun rakennuksesta tiedetään sen historia, tehdyt muutostyöt ja rakennuksen merkitys ympäröivälle kaupunkikuvulle, saa projektista selkeän kokonaiskuvan. Historiallisissa ja laajoissa rakennuskokonaisuuksissa selvitys helpottaa suuren tietomäärän hallintaa. Se auttaa myös viranomaisvalvontaa tarjoamalla oleellista tietoa päätöksenteon tueksi. Tiedon avulla voidaan tehdä päätöksiä koskien suojelutarvetta ja varmistaa suojelutavoitteiden täyttymistä. (Museovirasto, 2010.)

Historiallisen rakennuksen kunnostuksia suunnitellessa on tärkeää, että suunnittelijat pystyvät huomioimaan rakennuksen historian ja ominaisuudet monipuolisesti. Selvitys auttaa suunnitteluvaihetta tarjoamalla rakennuksesta olennaista tietoa ja auttamalla suunnittelijaa ymmärtämään vanhan rakennuksen arvon. Työmaavaiheessa selvityksestä on apua kaikille työmaalla työskenteleville, antamalla laajempaa historiallista kuvaa rakennuksesta. Vanhan rakennuksen arvon ymmärtäminen on tärkeää korjauksissa, jotka toteutetaan vanhan rakennuksen ehdoilla. (Museovirasto, 2010.)

Selvitykset vaihtelevat laajuudeltaan ja sisällön painopisteiltään riippuen siitä, mihin käyttötarkoitukseen ne on laadittu. Myös kohteen koko, monimuotoisuus ja käytettävissä olevat resurssit vaikuttavat työn laajuuteen. (Museovirasto, 2010.)

2.2 Tutkimusmenetelmät ja lähteet

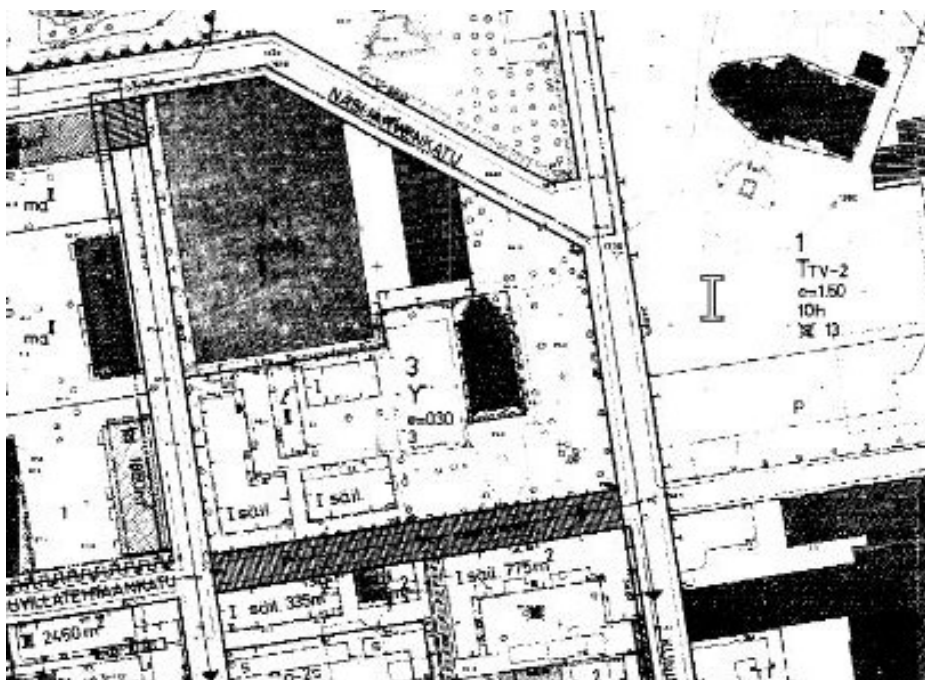
Selvitystä tehdessä hyödynnettiin monenlaisia lähteitä. Näihin kuuluivat muun muassa Tampereen seurakuntien arkistot, rakennusvalvonnan ja digikirjaston arkistot sekä Tampereen kaupunginarkistosta tilattu aineisto. Selvitystä varten tiedusteltiin myös Suomen elinkeinoelämän keskusarkistosta aineistoja. Tärkeinä lähteinä toimivat myös Finlaysonin tehtaasta, sen johtajista sekä Tampereen kaupungista kirjoitettu kirjallisuus. Näiden lisäksi selvitykseen saatiin paljon apua ja materiaalia Arco Oy:n arkistoista ja osakas Kalevi Näkiltä, joka on toiminut 2008 lisäosan sekä perusparannuksen, kuin myös 2014 tehdyssä katon korjaustyössä pääsuunnittelijana ja arkkitehtisuunnittelijana. Kohdekäynnillä tietoja jakoi myös seurakunnalta eläköitynyt Taisto Eronen.

Arkisto- ja muiden kirjallisuuslähteiden lisäksi tutkimusta suoritettiin myös paikan päällä kuvaamalla ja havainnoimalla. Myös kuva-arkistoja tutkimalla havainnoitiin muutoksia, joista ei välttämättä löydy kirjallista jälkeä. Lähteiden saatavuutta rajoitti Finlaysonin siirtyminen seurakunnalle vasta 100 vuotta rakentamisen jälkeen, minkä takia arkistoista löydy paljoakaan materiaalia tältä siltä ajalta.

3 ASEMAKAAVA JA YMPÄRISTÖ

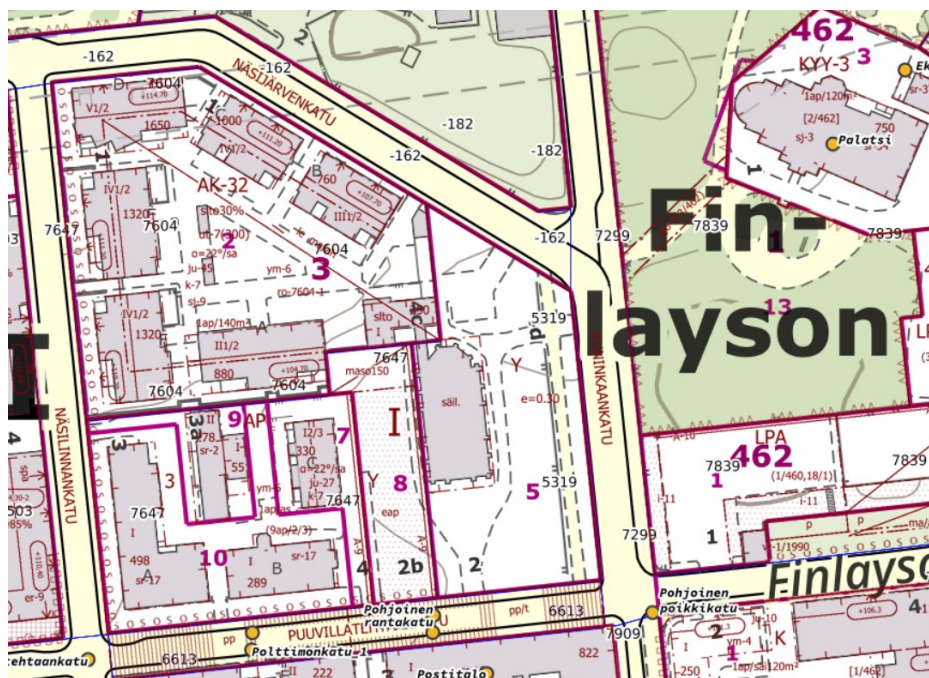
3.1 Asemakaava

Finlaysonin vanha tehdas ja sen kirkko sijaitsee Tampereella, keskustan kupeessa Näsin kaupunginosassa. Kirkon tontilla on yhä voimassa 14.4.1978 vahvistettu asemakaava. Tontti on asemakaavassa merkitty Y-merkinnällä, joka tarkoittaa yleisten rakennusten korttelialuetta. Tontille kaavassa kirjattu tehokkuusluku eli rakennusoikeuden suhde tontin pinta-alaan on $e=0,30$. Tämän lisäksi kirkolla on "säil." merkintä Tampereen kaupungin karttapalvelu Oskarista löytyvässä ajantasa-asemakaavassa. Merkintä "säil." tarkoittaa että kirkon vesikatto sekä julkisivut ovat suojeltu kaavassa (Kuva 2.). Kirkkoa suojaa myös kirkkolaki (Aihio 2016). Kirkon sekä tehtaan alue on osa RKY-aluetta nimeltä: Tampereen teollisuusmaisema. Tähän kuuluu myös paljon muita alueita Tampereen keskustasta. RKY on museoviraston 2009 laadittu inventointi valtakunnallisesti merkittävistä rakennetuista kulttuuriympäristöistä. (Museovirasto, 2009.) Kirkon tontille 1978 vahvistettu asemakaava on niin huonolaatuinen, että siitä ei tarkasti pysty havaita kaikkia merkintöjä, kuten esimerkiksi kaavan merkintää "säil.". Tampereen karttapalvelu Oskarista on kuitenkin löydettävissä ajantasa-asemakaava, josta näkee kaavan merkinnät paremmin (Kuva 2.)

Kuva 1. Ote 1978 vahvistetusta ajantasa-asemakaavasta. Kirkko kuvan keskimäinen rakennus. Oskari-karttapalvelu

Kirkon tontti on pienentynyt, eikä pihan länsipuoli ole enää osa kirkon tonttia. Länsipuolen naapurin kaavassa alue on merkitty samalla Y-merkinnällä kuin kirkon tonttikin. Alue on pääosin merkitty istutettavan alueen osaa tarkoittavilla pisteillä. Kirkon pihan ja vanhan tontin alueelle ei siis voi rakentaa. Tämä suojaa samalla kirkon piha alueen ilmettä.

Kuva 2. Ote ajantasa asemakaavasta. Kirkko kuvan keskimmäinen rakennus. Oskari-karttapalvelu

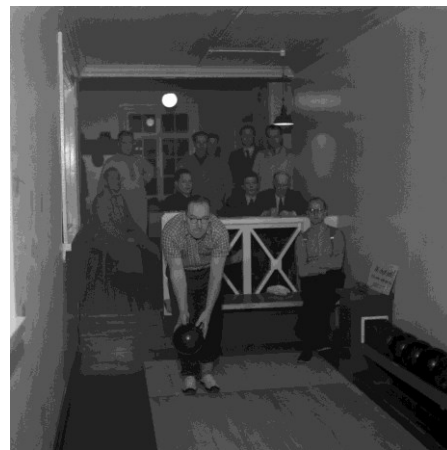
Finlaysonin kirkko on listattuna vuonna 1974 laaditussa ”Tampereen yleiskaavan yhteydessä laadittu kulttuurihistoriallisten ja rakennustaiteellisten kohteiden alustava luettelo”. Kirkko on listattu kohdan III. ”kohteet, joita toivotaan yksityisten tai yhteisöjen hoitavan” alle numerolla 40. (Siiri 1974)

3.2 Naapuritontit ja ympäristö

Finlaysonin kirkon tontin ympäristössä on tapahtunut monenlaisia muutoksia rakennuksen olemassaolon aikana. Kirkon perustamisen aikoihin pohjoisella naapuritontilla sijaitti kolme makasiinia sekä keilailurakennus, jossa oli yksi keilarata. Keilarakennus oli Finlaysonin tehtaan omistuksessa ja sen yhteyteen Finlaysonin kirkon tontille rakennettiin tenniskenttä. Kirkon vierestä, nykyistä Nasijärvenkatua ja Kuninkaankatua pitkin kulki myös 1876 alkaen Finlaysonin tehtaan kuljetuksiin tarkoitettu junarata. Tampereen ensimmäinen sähköjuna Pikku-Pässi kulki tätä reittiä aina vuoteen 1957 asti (Nissinen 2013, 12). Pohjoisella naapuritontilla sijaitsee nykyään kirkon lisäosa, sekä asunto-osakeyhtiö Charlotta.

Kuva 3. Valokuva kirkon naapuritontin keilailurakennus (Kuva: Arco arkisto)

Kuva 4. Valokuva naapuritontin keilarakennus sisältä (Kuva: Arco arkisto)

Puuvillatehtaankadun toisella puolella, kirkkoa vastapäätä sijaitsee Tampereen ensimmäinen Postitalo. Vuonna 1781 perustettu postikonttori toimi ensin koskeniskalla sijainneessa kruunun viinanpolttimossa. Vuonna 1867 postikonttori siirtyi Puuvillatehtaankatu 5:een, juuri rakennettuun uuteen postitaloon Tampereen lenätinkonttorin kanssa. Postitalon suunnitteli E.J. Wennerqvist ja rakennuttajana toimi Wilhelm von Nottbeck. Nykyään rakennus on asuinkäytössä. (Siiri n.d.)

Kuva 5. Valokuva Puuvillatehtaankadun ja Kuninkaankadun risteyksestä. Kirkon tontti oikealla, Postitalo vasemmalla. (Kuva: Arco arkisto)

Korttelin toisessa reunassa, Puuvillatehtaankadun ja Näsilinnankadun risteyksessä sijaitsee kaksi vanhaa puutaloa, jotka olivat aikanaan Finlaysonin tehdasalueella. Tontin kulmarakennuksen suunnitteli E.J. Wennerqvist n. 1837. Rakennus

nus sijaitsi alun perin vanhan tehtaan läheisyydestä, josta se siirrettiin 1887 Plevnan rakennuksen tieltä nykyiseen paikkaansa. Kulmarakennuksen vieressä oleva, vuonna 1874 rakennettu pienempi talo sijaitsi aiemmin Finlaysonin pääkonttorin paikalla. Molemmat rakennukset ovat nykyään asuinkäytössä. Samassa pihapiirissä, mutta omilla tonteillaan, sijaitsee myös 1897 rakennettu pu-natiillinen talousrakennus, sekä 2000-luvulla rakennettu uudisrakennus. (Siiri n.d.)

Kaikilla muilla Finlaysonin kirkkoa ympäröivillä tonteilla on voimassa 2000-luvun alussa hyväksytyt asemakaavat. Kaikkiin kaavoihin tuli tällöin erinäisiä muutoksia. Eniten kirkkoon vaikutti pohjoisen ja itäisen rajatontin kaavamuutokset. Näiden tonttien asemakaavamuutoksissa hyväksyttiin slto-merkinnällä sosiaali-, liike- ja toimistotilojen rakentaminen rajatulla alueella. Tämän ansiosta kirkolle pystyttiin rakentamaan tarvittavat lisätilat. Lisäosan rakentamisen mahdollistamiseksi Finlaysonin kirkon tontilla on pohjoisen naapuritontin kanssa myös rasi-tesopimukset palomuurin rakentamatta jättämisestä sekä kulkuväylästä naapuritontin taloyhtiön parkkihalliin. Ilmakuvien avulla voidaan nähdä kirkon korttelin rakennuskannan kehitystä. Kuvista voidaan havaita myös vielä 1999 kirkon vieressä sijainnut tenniskenttä.

Kuva 6. Finlaysonin kirkon ilmakuvat 1946–2022. Oskari-karttapalvelu

4 FINLAYSONIN ALUEEN HISTORIAA

Tampere perustettiin vuonna 1779 teollisuuskaupungiksi. Tämän ensimmäisen asemakaavan pohjana toimi vuonna 1775 tehty suunnitelma, jonka maanmittari Daniel Hall oli laatinut. Kaupungin perustamiseen vaikutti suuresti sen sijainti, Tammerkoski ja kaksi järveä kaupungin molemmin puolin, jotka toivat suurta arvoa maalle ja mahdollisuuksia monien elinkeinojen harjoittamiseen. Vesitiet olivat tuohon aikaan tärkeimmät kulkureitit. Seudun markkinoille päästiin Näsijärven ja Pyhäjärven perukoilta saakka suurilla kirkkoveneillä. Vuonna 1783 Tammerkosken länsirannalle perustettiin paperitehdas Abraham Häggmanin toimesta. (Helenius 2004, 11–12.)

4.1 Finlaysonin tehtaan perustaminen

Skotlannista kotoisin oleva, Pietariin teollisen vallankumouksen takia kulkeutunut James Finlayson oli töissä Aleksanteri I:n tehtaalla, kun hän alkoi haaveilemaan toisenlaisesta elämästä. Vuonna 1819 Finlaysonin ystävä, Venäjän raamattuseuran yliasiamies John Paterson ehdotti yhteistä matkaa Suomeen. Matkalla Finlayson ihastui Suomeen, ja heidän onnekseen myös keisari Aleksanteri I oli kolme viikkoa myöhemmin käymässä Tampereella. Joten kun Finlayson kirjoitti syksyllä 1819 Suomen ministerivaltiosihteerille pitkän ja yksityiskohtaisen anomuksen keisarille välitettäväksi koskien Tammerkosken rantoja, valtiolainaa ja uskonvapautta, tiesi Aleksanteri I jo itsekin, miten erinomainen paikka se uudelle teollisuudelle olisi. (Määttänen 2019, A4-A9.)

Mutkien kautta Finlayson sai haluamansa maat ja lainat ja tämän lisäksi ainutlaatuiset tullivapaudet Venäjälle. Niinpä vuonna 1820 hän perusti Finlaysonin tehtaan. Sen alkuperäinen liikeidea oli valaa ja rakentaa kehuukoneita myyntiin Venäjän kruunulle. James ja hänen vaimonsa Margaret Finlayson muuttivat itse entiseen kruunupolttimon rakennukseen. (Määttänen 2019, A4-A9.) He olivat hartaita kristittyjä, jotka seurasivat kveekareiden periaatteita. Pariskunta perusti kotiinsa perinteisen kutomon, johon palkattiin paikallisia naisia töihin. (Ingman-Toi-

vonon 2019, 10.) Myös kveekareiden velvoitteet hyväntekeväisyyteen saivat tämän lapsettoman pariskunnan perustamaan maan ensimmäisen lastenkodin köyhille ja turvattomille lapsille suureen asuintaloonsa. (Helenius 2004, 18.)

Tehtaalle tuli ongelmia, kun ostajia koneille ei ollutkaan ja Finlayson oli taas uuden lainan tarpeessa. Ministerivaltiosihteerit tekivät selvityksiä, joiden pohjalta päädyttiin ehdottamaan Finlaysonille tehtaan käyttötarkoituksen muuttamista puuvillan kehruuseen. Tähän Finlayson suostui ja vuonna 1828 tehtaasta tuli puuvillatehdas. Vuonna 1833 myyntiä oli jo kaikkialle Suomeen sekä myös Pietariin. (Määttänen 2019, A4-A9.)

4.2 Nottbeckien aikakausi

Finlaysonin vanhetessa hän alkoi myymään tehdastaan lehti-ilmoituksissa vuonna 1829. Vasta 1835 ostajaehdokkaiksi ilmaantuivat tallinnalainen kauppias Carl Samuel Nottbeck sekä Pietarissa asunut keisarin henkilöäkäri Georg Adolf Rauch. (Määttänen 2019, A4-A9.) Kolmanneksi äänettömäksi yhtiömieheksi äänestettiin William Wheeler (Helenius 2004, 23). Ainoita ehtoja kaupassa Finlaysonille oli se, että hänen nimensä pysyy yhtiön nimenä. (Määttänen 2019, A4-A9.) Nimen säilyttämisen hyötynä pysyi myös sille myönnetyt tullivapaudet (Ingman-Toivonen 2019, 11). Kaupat tehtiin samana vuonna 1835 ja senaatti hyväksyi sen 15. Tammikuuta 1836. Nottbeck ja Rauch eivät käyneet Tampereella ennen kauppvoja, eivätkä myöskään niiden jälkeen. He palkkasivat Ferdinand Uhteen tehtaan isännöitsijäksi, ja tämä muutti Pietarista Tampereelle näihin töihin. Uhde ei kuitenkaan puhunut kieltä, joten kaupan yhteydessä osapuolet sopivat James Finlaysonin jäävän kahdeksi vuodeksi neuvonantajaksi auttamaan tehtaan johtamisessa. (Määttänen 2019, A4-A9.)

Uudet omistajat olivat vakuuttuneita tehtaan menestymisestä. Tuotteiden tulisi olla korkealaatuisia, jotta ne kilpailisivat englantilaisten tuotteiden kanssa Venäjällä. Uusien omistajien ja Ferdinand Uhteen siirryttyä johtoon alettiin uudistamaan tehdasta. Rakennettiin uusia moderneja tehdasrakennuksia, hankittiin ajanmukaiset koneet sekä lisättiin työntekijöiden määrää. Tehtaaseen kutsuttiin myös töihin ammattitaitoisia mestareita Englannista. Tähän aikaan lapsityövoiman käyttö oli yleistä tehdastyössä, se nähtiin lasten kannalta jopa myönteisenä

kasvatuksena, ja auttoi myös perheitä elinkustannusten maksamisessa. Tehtaalle perustettiin vuonna 1839 oma koulu, se oli suunniteltu tehtaan työväestön lapsille, mutta myös muiden kaupunkilaisten lapset pääsivät oppilaiksi. Tehtaan koulu oli ensimmäinen laatuaan Tampereella ja se toimi kansanopetuksen edelläkävijänä. Koulussa opeteltiin muun muassa lukemaan, kirjoittamaan sekä käyttäytymään hyvien tapojen mukaisesti. Koulussa korostui uskonnollinen henki, ja opetus oli ruotsinkielistä, mutta lukemaan opeteltiin myös suomeksi. (Helenius 2004, 32–33.) Samana vuonna kankaiden valmistaminen koneilla alkoi, vuonna 1844 tehtaalla oli jo yli 500 työntekijää. Tämä tarkoittaa, että neljäsosa tamperealaisista työskenteli tehtaalla, joka oli nyt Suomen ensimmäinen suuryritys. (Ingman-Toivonen 2019, 36.)

Tehtaan anomuksesta Turun tuomiokapituli julisti vuonna 1846 puuvillatehtaan omaksi seurakunnakseen. Tehdas sai palkata oman tehtaansaarnaajan, ensimmäisenä virassa toimi pastori Frans Bergroth. (Helenius 2004, 93.)

Vuonna 1847 Carl Samuel Nottbeck kuoli ja hänen toiseksi vanhimmasta pojastaan Wilhelm Nottbeckista tuli yrityksen pääosakas. Ferdinand Uhde olisi ollut heti valmis siirtymään syrjään tehtaan takia, mutta Wilhelm toivoi tämän vielä jatkavan. (Helenius 2004, 4.) Niinpä vasta vuonna 1860 Wilhelm Nottbeck siirtyi tehtaan johtoon. Wilhelm oli saapunut Tampereelle 20-vuotiaana, vuonna 1836, oppimaan puuvillatehtaan tavoista, joten hänellä oli heti johtajaksi ryhdyttyään hyvä käsitys tehtaan tavoista. Wilhelmiä kutsuttiin tehtaalaisten keskuudessa yleisesti patruunaksi. Nopeasti Wilhelmin noustua johtoon tehdasta koetteli ensimmäinen maailmanlaajuinen puuvillapula ja sitten Suomen nälkävuodet (1867–68). Tehtaalla syttyi myös tulipaloja, jotka pystyttiin jälkikäteen todistamaan tuhopoltoiksi. Näiden vaikeuksien jälkeen tehtaalla alkoi nousukausi. (Helenius 2004, 81–83.) Wilhelm sai isoveljensä Carl von Nottbeckin kanssa suomalaisen aatelistarvon vuonna 1855 (Helenius 2004, 172).

5 KIRKON JA TEHTAAN KEHITYS

Usko oli ollut suuressa merkityksessä tehtaan perustamisesta asti. Kaikki tehtaan johtajat olivat tunteneet vastuuta työntekijöidensä hengellisyydestä, eikä Nottbeck ollut poikkeus. Nottbeck oli kertomuksien mukaan jo aikaisemmin (1840) luvannut kaupunkilaisille kivikirkon. Vanhan kirkon rakentaminen puusta herätti nimittäin kaupunkilaissa eripuraa. Kiistan noustessa uudelleen 1860-luvulla, oli ehdotuksena, että Vanha kirkko olisi purettu uuden kivikirkon tieltä. Wilhelm puutui tässä kohtaa kiistaan ja lupasi kustantaa kivet tai tiilet, jos Vanha kirkko säilyisi. Hän halusi kirkon Mustalahden kalliolle, nykyiselle Näsinkalliolle, ja hakikin tähän rakennuslupaa. (Helenius 2004, 90.) Näsikalliolle suunnitteilla olleesta kirkosta löytyy kaupungin arkistosta piirustuksia. Myös F.L. Caloniuksen vuonna 1877 laatimassa asemakaava kartassa näkyy kirkkorakennus Hämeenkadun päässä, tämä on oletettavasti esittää suunnitteilla olleen kaupunkilaisten kirkon paikkaa. (Helen, Seppänen 2015.)

Nottbeck ei kuitenkaan lopulta saanut paikalle rakennuslupaa sen syrjäisen sijainnin takia. Tästä tympääntyneenä hän lähti suunnittelemaan rukoushuonetta vain tehtaalaisille, aivan tehtaan porttien kupeeseen. Tämän takia rukoushuone kulki kansan suussa aina kirkkona, vaikka sitä se ei ollut. Myöhemmin Wilhelm oli edesauttamassa myös Aleksanterin kirkon rakentamista. (Helenius 2004, 90.)

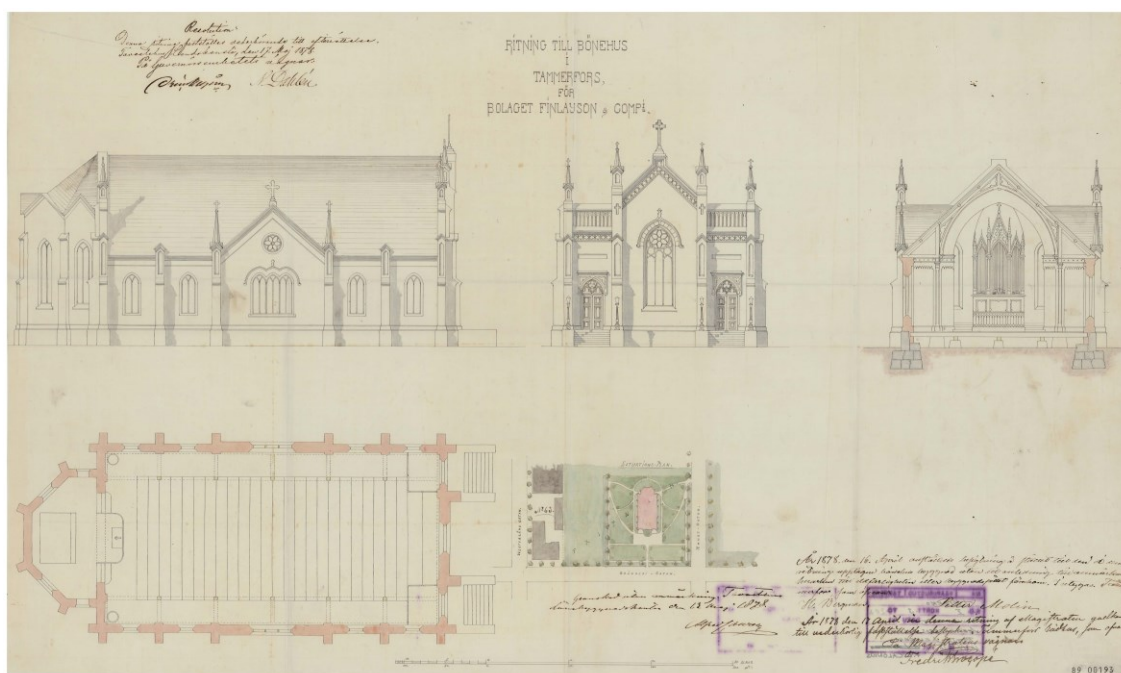
5.1 Kirkon rakentaminen

Rukoushuoneen sijainti oli tarkoin harkittu, tehdas ja tehtaan johtajan asunto olivat lähellä, sekä edessä oli valmis katu. Paikalla oli ollut avara niitty, jota käytettiin kankaiden valkaisemiseen. Ennen rukoushuoneen rakentamista niityllä oli tapana järjestää kesäisin myös niitty- sekä elojuhlat. (Helenius 2004, 90.)

Kaupunginarkkitehti Frans Ludvig Calonius sai työkseen laatia piirustukset rukoushuoneesta. Calonius toimi ensimmäisenä kaupunginarkkitehtina Tampereella vuosina 1876–1891. Tampereella oli tuolloin intensiivinen rakennuskausi ja Calonius kaavoittikin suuren osan Tamperetta sekä oli mukana asuin- ja liike-

rakennusten suunnittelussa. Caloniuksen suunnittelema kohteita Finlaysonin kirkon lisäksi on mm. Keskustorin vanhimpiin lukeutuvat kivistä rakennetut Selinin ja Sandbergin talot. Finlaysonille hän suunnitteli myös Plevna-tehdasrakennuksen. Calonius oli merkittävässä roolissa Tampereen kokonaisilmeeseen ja kasvuun, valitettavasti vain osa hänen suunnittelemistaan rakennuksista on säilynyt 2000-luvulle. (Helen 2003, 6–65)

Finlaysonin kirkko valmistui suunnitellusti samana vuonna, kuin Tampereen kaupunki täytti 100-vuotta, vuonna 1879. Saman vuoden elokuun viimeisenä sunnuntaina rukoushuone vihittiin käyttöön. Nottbeckin mukaan rukoushuone oli herran huone, eikä tästä syystä halunnut nimeään tuotavan esille rakennuksessa. Rukoushuoneen vihkiäisjuhlaan oli lähetetty 720 kutsukorttia, sisäänpääsyteliä. Rukoushuone oli suunniteltu kuitenkin 700 hengelle. Paikalle kuitenkin saapui yli tuhat ihmistä, joista osa joutui jäämään kirkon ulkopuolelle seuraamaan juhlan kulkua. (Helenius 2004, 90–92.)

Kuva 7. Alkuperäiset piirustukset Finlaysonin kirkosta. (Tampereen rakennusvalvonnan arkisto 1878)

5.2 Ensimmäinen laaja perusparannus

Kirkkorakennus sekä urut alkoivat 1970-luvun lopulla olla välttämättömän perusparannuksen tarpeessa. Tätä ennen oli tehty vain pienempiä korjauksia, sekä

kirkon kuoriosaan rakennettu myös ehkä henkilökunnan WC. Kirkon vuotava katto olisi korjattava ja lämmitys liitettävä kaukolämmön piiriin. Kirkko täytyisi sen lisäksi maalata sisältä ja puuosiltaan myös ulkoa, myös saniteetti- ja keittiötilojen lisääminen olisi tarpeellista. Oy Finlayson Ab ei pystynyt teollisuudenalan synkän ajanjakson vuoksi yksin rahoittamaan näitä korjauksia, jonka takia he kääntyivät vuonna 1978 Tampereen seurakuntien puoleen. Yhtiö ehdotti seurakunnalle kaa-voituksessakin säilytettäväksi määrätyn kirkon omistusoikeuden luovuttamista ilman vastiketta seurakunnille, jolloin korjaus tapahtuisi heidän toimestansa. Yhtiö ehdotti vaihtoehtoisesti, että jos seurakunnat eivät haluaisi kirkkoa, niin seurakunnat osallistuisivat kirkon ja sen urkujen korjaukseen kahdella kolmanneksella arvioiduista 300 000 markan kustannuksista. (Silverhuth 2013, 127.)

Seurakuntahallinnossa reagoitiin nopeasti ja asiaa käsiteltiin kirkkoneuvostossa. Lopputuloksena oli kuitenkin päätös, että seurakunnilla ei ollut käyttöä Finlaysonin kirkolle, sillä keskustassa oli jo runsaasti sakraalitilaa. Kunnostettuna kirkosta olisi kuitenkin enemmän hyötyä ja se voisi auttaa Näsin seurakuntasaliin kohdistuvaa painetta. Valmistelujaosto näki siis tarpeellisena, että seurakunnat osallistuisivat kirkon korjaamiseen. Heinäkuussa 1978 yhtiö sai 80 000 markan suuruisen avustuksen kirkon katon korjaukseen sekä kaukolämpöön liittämiseen. Korjaustyöt valmistuivat suunnitellusti kirkon 100-vuotisjuhlaan mennessä elokuussa 1979. Valmistumisen jälkeen kirkkovaltuusto myönsi vielä tehdasyhtiön pyynnöstä lisämäärärahan, joka kattoi kustannusarvion kohtuullisen ylityksen sekä urkujen korjauksen. (Silverhuth 2013, 127.)

Korjauksiin osallistuessaan seurakunnat rahoittivat pitkälti omaa toimintaansa, sillä kun Aleksanterin kirkko jouduttiin remontin takia sulkemaan tammikuussa 1980 tuli Finlaysonin kirkon käyttö tarpeeseen. Kirkko luovutettiin Pyynikin seurakunnan käyttöön kahdeksan kuukauden ajaksi. Tälle ajalle tarvittavan henkilökunnan sekä hoidon kustansi seurakunta. (Silverhuth 2013, 127–128.)

5.3 Finlaysonin kirkon luovutus seurakunnalle

Yhteinen kirkkovaltuusto totesi syyskuussa 1981 Finlaysonin kirkon olleen seurakuntien käytössä nyt puolitoista vuotta, ja päätti että sen käyttökustannukset

vuodelta 1981 maksettaisiin valtuuston käyttövaroista. Vuoden lopussa 30. joulukuuta 1981 allekirjoitettiin luovutusasiakirja. Näin Oy Finlayson Ab luovutti Finlaysonin kirkon ja sen 2 909 m² laajuisen tontin vastikkeetta Tampereen evankelisluterilaisille seurakunnille. Ainoana ehtona oli, että kirkon nimi säilyisi Finlaysonin kirkkona. Yhtiölle jäi kuitenkin oikeus käyttää kirkkoa vastikkeetta erikseen sovittuina ajankohtina. (Silverhuth 2013, 128.) Vaikka rukoushuonetta on alusta lähtien kutsuttu Finlaysonin kirkoksi, vihittiin se kirkoksi vasta vuonna 2009.

5.4 Finlaysonin tehdasalueen kehitys

Finlayson jatkoi menestyksestä kasvuaan 1900-luvulle asti. Tehdasta kehitettiin ja uudistettiin, kunnes 1970-luvulla tulevaisuus synkeni. Öljykriisi, idänkaupan tyrehtyminen sekä halpatuotanto pakottivat tehtaan myymiseen, vuonna 1985 AskO Oy osti Finlaysonin. Heti myynnin jälkeen uusi omistaja lopetti pääosin kaiken teollisuustoiminnan Tampereen keskustassa. (Boijer 2021.) Näin alkoi aiemmin eläväinen kaupunki kaupungin sisällä autioitumaan. Viimeinen tehdas Finlaysonin alueella oli lankatehdas, joka sulki ovensa 1999 (Lehtola 2018.)

Tehtaan alueesta järjestettiin vuonna 1989 kutsukilpailu ideoimaan sen uusiokäyttöä. Kilpailun voitti 8 Studio Oy, jonka suunnitelmissa oli purkaa alueen länsiosa kokonaan, lukuun ottamatta pääkonttoria, tehtaanmyymälää sekä joitain julkisivuja ja pientä rakennusta. Purkujen tilalle oli suunniteltu rakennettavan saman verran uutta rakennuskantaa, jolloin kerrosala säilyisi miltei samana. (Paronen 1989, 64–65.) Kaavoituksessa tuli kuitenkin vastaan ongelmia, kun korkein hallinto-oikeus kumosi tehdasalueen yleiskaavan 1993. Syitä olivat muun muassa liikenteen järjestelyn epämääräisyys, liian suppeat selvitykset sekä suppea kaava-alue. (Etelä-Suomen Sanomat 1993, 6.) Tehdaskokonaisuus asetetaan rakennussuojeluun samana vuonna (Ingman-Toivonen 2019, 36). Uusi asema-kaava saatiin vahvistettua vuonna 1995 ja sen mukaisesti suurin osa tehdasalueen rakennuksista säästettiin.

6 KIRKON ARKKITEHTUURI

Puhtaaksi muurattu punatiilinen kirkko edustaa uusgoottilaista rakennustyyliä ja muistuttaa englantilaisia kongregationaalikirkkoja/kveekarikirkkoja. Kirkko on torniton ja sen voi määritellä joko yksi- tai kolmilaivaiseksi, riippuen siitä luetaanko puupilarit tarpeeksi selkeäksi laivojen jakajaksi. Näin se lukeutuu joko halli- tai salikirkoksi. Kirkossa näkyy selviä vaikutteita Englannista ja Skotlannista. Tuon ajan brittiläisissä kirkkoissa ominaista oli urkujen ja saarnastuolin sijoittuminen alttarin sisäpuolelle (Kuva 9.). Suomessa vastaavanlaista asettelua löytää vain Finlaysonin kirkosta.

Kuva 8. Valokuva Finlaysonin kirkosta, länsipuolelta ennen vuotta 1922. (Kuva: Museovirasto)

6.1 Tilat nykyhetkessä

Kirkon alkuperäisiin tiloihin lukeutuu kirkkosali sekä sen alttarin takana oleva kuo-riosa. Tilan tarpeen takia kirkolle rakennettiin lisäosa, jonne sijoittuvat WC- ja henkilökunnan tilat sekä varasto. Kirkon kerrosala on 393 m², ja lisäosa lisäsi seurakunnan toiminnoille 138,5 m² kerrosalaa.

Kuva 9. Kirkko sisältä, sisäänkäyntien suunnasta. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

Kuva 10. Kirkko sisältä, alttarin suunnasta. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

Kirkkosaliin mahtuu enintään 375 henkilöä, joista istumapaikkoja on 241. Kirkkosalia on remontoitu ajan saatossa, mutta se on silti säilyttänyt pääosin alkuperäisen ilmeensä. Sisäänkäyntiin rakennettiin vuonna 2008 uudet aiempaa suuremmat tuulikaapit, joissa on lasinen katto. Lasisen katon ansiosta oven päällä olevan suippokaaren ikkuna-aukon muoto pääsee oikeuksiinsa. Kuoriossa toimii nykyään pääosin varastotilana ja sen molemmilta puolilta on kulku uruille. Kuoriosan perältä löytyy myös vesipiste. Kirkon ilmanvaihto on painovoimainen.

Kuva 11. Kirkon kuori, vesipiste. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

Kuva 12. Kirkon kuori, toinen puoli. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

Lisäosa rakennettiin vuonna 2008, kun naapuritontille rakennettiin uusi kerrostalo, jonka tontilta lahjoitettiin seurakunnalle tilaa läsiiven rakentamiseen. Lisäosa on yhdistetty alkuperäiseen kirkkorakennukseen lasisella yhdyskäytävällä ja sitä kautta kirkkoon on mahdollistettu myös esteetön kulku.

Kuva 13. Kirkon ja lisäosan yhdyskäytävä. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

Kuva 14. Lisäosan aula. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

Aulatilasta on kulku kaikkiin siiven tiloihin paitsi tekniseen tilaan, jonne kuljetaan autohallin ovien kautta. Aulasta löytyy vaatesäilytystilaa sekä kirkkosalista poistettu penkki istumapaikkana. Siivouskomeron ovi on ensimmäisenä oikealla, aulaan astuttaessa. LE-WC tiloja on kaksi, joissa istuimet on sijoitettu toistensa peilikuviksi. Tämä mahdollistaa pyörätuolissa olevien, eri puolilta vahvempien henkilöiden sujuvan käyttökokemuksen. Toisessa LE-WC:ssä on lasten WC-istuin sekä taitettava hoitopöytä, ja toisessa on suihku.

Kuva 15. Le-WC, lastenhoitohuone. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

Kuva 16. Le-WC, suihkutila. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

Seuraava tila on pienkeittiö, jossa henkilökunnan on mahdollista syödä lounasta sekä valmistaa mahdollista tarjottavaa. Pienkeittiön kautta on kulku sosiaali-tiloihin ja varastoon. Sosiaali-tilassa on lukolliset kaapit sekä naulakkotilaa ja lavuaari henkilökunnalle. Varastossa on parvi, joka antaa lisätilaa säilytykseen. Parvelle on kiinteät portaat huoneen perällä.

Kuva 17. Pienkeittiö (Kuva: Tilda Varttila 2024)

Kuva 18. Sosiaali-tila (Kuva: Tilda Varttila 2024)

Kerhuhuone on korkea ja avara tila, jossa voidaan järjestää pientä kerhotoimintaa ja palavereja seurakunnan henkilökunnan kesken sekä seurakunnan ja sen asiakkaiden kesken. Huone toimii myös toimistotilana seurakunnan henkilökunnalle. Kerhuhuoneesta on luukku keittiöön, josta voi tarvittaessa ojentaa tarjottavia huoneeseen. Huoneesta on myös kulku varastoon. Kirkon tilojen yksityiskohtainen materiaalitaulukko löytyy liitteistä (Liite 7.).

Kuva 19. Kerhuhuone (Kuva: Tilda Varttila 2024)

Kuva 20. Varasto (Kuva: Tilda Varttila 2024)

6.2 Piha

Kirkko on sijoitettu keskelle sen alkuperäistä tonttia. Pihan alkuperäisissä suunnitelmissa rakennusta ympäröi enkelin muoto, polut muodostavat siivet molemmille kirkon puolille. Nykyään enkelin muotoa kuvastavat polut ovat piirustuksissa polkuvarauksia. Rukoushuoneen vihkimisen aikaan kirkon pihaa ympäröi piilipuut, jotka toivat näkösuojaa kirkolle. Nykyään piilipuiden paikalla kirkon pihaa reunustaa puistolehmuksia. Rukoushuoneen valmistumisen jälkeen sen ympärille rakennettiin myös aita. Oletettavasti ensimmäinen kirkon portti muistutti kir-

kon puisia holvikaaria yläosastaan (Kuva 21.). Aita uudistui 1900-luvun alkupuolella uuden portin yhteydessä. Seuraava portti oli kivipilareineen aiempaa jyrkempi (Kuva 22.). Pihan puiden kuntoa on tutkittu 2008 perusparannuksen yhteydessä. Kirkon viereen lisättiin perusparannuksen myötä pelastustie.

Kuva 21. Finlaysonin rukoushuoneen portti n.1900-luvulla (Kuva: Arco arkisto)

Kuva 22. Finlaysonin rukoushuoneen portti 1910–20-luvulla. (Kuva: William Lomax)

6.3 Pintaosat

6.3.1 Katto

Kirkolla on kuparinen harjakatto, jossa on kymmenen muurattua tuuletushormia. Katolla on viisi puista ristiä, jotka on pellitetty ja maalattu bitumimaalilla. (Rakennusrestaurointi Aki Sulonen 2006.) Katolla olevat ristit kullattiin 2014 vuoden kattoremontissa (Kuva 23.). Kirkon luoteiskulman muurattu savupiippu on lisätty myöhemmin 1960-luvulla puukamiinan tilalle vaihdetun lämmityslaitteen takia (Rakennusrestaurointi Aki Sulonen 2006). Katon rakennejärjestelmänä toimii kirkon sisällä näkyvät holvikaaret, joiden päällä on sekundäärikannattajat pituus-suunnassa. Sisäkatossa näkyvät puiset holvikaaret ja tumma puupaneeli. Kirkosalin pilarit ja katorakenteen alapalkit on maalattu tumman oottrauksen yleissävyn mukaisesti. Pilareissa ja holvikaarissa on yksityiskohtina kaiveruksia (Kuva 24.). Lisäosan aulan alakatossa on alakattolevyjä, mutta muuten lisäosan tilojen alakatot ovat maalattua betonia.

Kuva 23. Kirkon katto, kultainen risti. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

Kuva 24. Kirkon sisäkatto (Kuva: Tilda Varttila 2024)

6.3.2 Seinät

Kirkon seinät ovat puhtaaksi muurattua punatiiltä. Sisäpintaan on hierretty rappaus sekä pinta maalattu vaalealla kalkkimaalilla (Eronen 2024). Vuoden 2008 perusparannuksessa vanhat sisäpinnan rappaukset irroteltiin kokonaan ja uusittiin. (Näkki 2024) Seinien alaosat on maalattu haalean ruskealla, vaakapuiset listat seinillä ovat ootrattu samaan tumman sävyyn kuin ikkunapenkit. Kuoriosan seinät ovat maalattu helmenvaaleaksi sävyllä F500. Lisäosan seinät ovat maalattu neutraaleihin sävyihin, lukuun ottamatta WC-tilojen laatoitusta. Kerhohuoneen seinällä on akustiikkalevyjä vähentämään korkean tilan kaikua.

6.3.3 Lattia

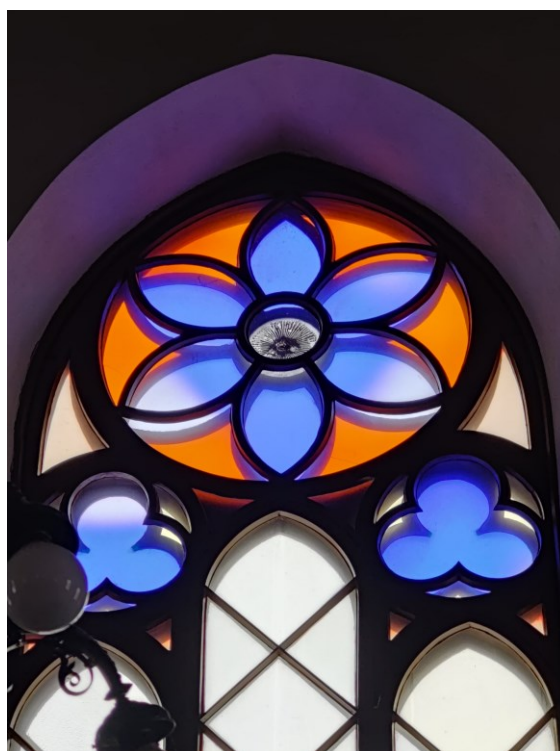
Alkuperäinen kirkon lattia oli puuta, tämän jälkeen se uusittiin betonilaatalla. Betonilaatan pintaan 1979 valettiin värillinen magnesiittimassa. Tämä purettiin kirkosalista perusparannuksen yhteydessä vuonna 2009 kosteusvaurioiden takia. Kuoriosassa on yhä vuonna 1979 korjattu lattia. Uuden lattian alle asennettiin vesikiertoinen lattialämmitys ja pintaan Ombergin kalkkikivilaatta. Laatassa voi

nähdä fossiileja. Tummempi laatoitus lattiassa kuvaa alkuperäisiä käytävien paikkoja. Lisäosan yhdyskäytävään on käytetty samaa kalkkikivilaattaa, kuin kirkko-salissa. Muuten lisäosassa on käytetty pääosin linoleumilaattaa. Siivous- ja sosiaalituloissa on muovimatto, ja WC-tiloissa laatta.

6.4 Rakennusosat

6.4.1 Ikkunat

Kirkkoa koristavat suuret uusgoottilaista tyyliä edustavat ikkunat. Uusgotiikalle tyypillisiä piirteitä on suippokaaren muotoiset ikkunat, värilasi sekä ruusuikkunat. Sisäänkäynnin julkisivun ruusuikkunan keskiosaa koristaa kullattu silmä (Kuva 25.). Kristinuskossa tasasivuinen kolmio symboloi pyhää kolminaisuutta, ja sen sisällä oleva silmä muistuttaa Jumalan kaikkinäkevää katseesta (koulu ja kirkko, n.d.). Osa kirkon ikkunoiden värilasista on nykyään pleksiä (Eronen 2024). Pitkien julkisivujen suuriin ikkunoihin tuli ajan saatossa ongelmia halkeilun ja romahtamisvaaran takia. Rakenteessa ei ollut muuta tukea kuin sen yläpuolella oleva loiva holvikaari (Näkki 2024). Myöhemmin 2008 perusparannuksessa ikkunat tuettiin ripustustangoilla (Tampereen seurakuntien arkisto).

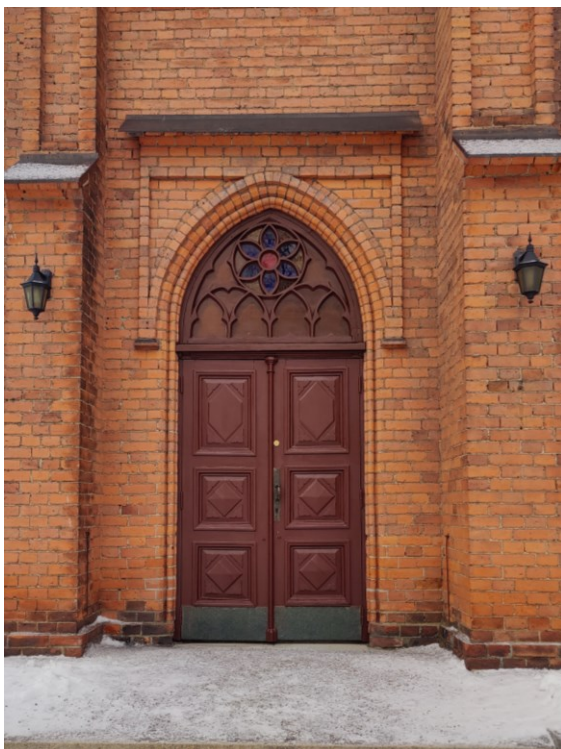

Kuva 25. Sisäänkäynnin julkisivun ikkuna, ikkunan keskellä kultainen silmä. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

6.4.2 Ovet

Kirkkorakennuksen ovet ovat koristeellisia puuvia. Alttarin viereen puhkottiin oviaukko vuonna 2008 lisäosan rakentamisen yhteydessä, samalla puhkottiin myös kulkuyhteys kuoriosasta yhdyskäytävään.

Lisäosan yhdyskäytävällä on kaksi metallilasiovea, toisessa on sähköinen avaus ja näin se toimii rakennuksen esteettömänä sisäänkäyntinä. Toinen yhdyskäytävän metallilasiovi on suoraan sisäänkäynnin edessä, siitä pääsee terassille, jota käytetään myös vaunuparkkina. Muutoin lisäosan ovet ovat puisia, lukuun ottamatta kerhotilan ovia, jotka ovat myös metallilasiovia, toisesta niistä on kulku aulaan ja toisesta terassille.

Kuva 26. Kirkon toinen pääsisäänkäyntiovi. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

Kuva 27. Ovi kirkkosalista yhdyskäytävään. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

6.5 Kalusteet

6.5.1 Altтари

Kirkon etuosassa on alttari, jonka taakse sijoittuu saarnastuoli. Alttarikaide sekä saarnastuoli dokumentoitiin, ja alttarikaide palautettiin alkuperäisasuunsa vuonna 2008. Työn tekivät opinnäytetyönä kaksi ympäristön suunnittelun ja rakentamisen maalausalan opiskelijaa, jotka erikoistuivat restaurointi- ja erikoismaalauksiin. (Kankaanpää & Äkkinen 2007.) Altтарin ahtauden takia alttarikaidetta siirrettiin 70 cm penkkirivejä kohti 2008 perusparannuksessa. (KSOY Arkkitehtuuria 2008.) Virsitaulut sijaitsevat alttarilla urkujen vieressä. Jossain vaiheessa taulut olivat kiinni kirkon seinässä ja numerot oli maalattu mustiksi valkoisella taustalla. Taulut kuitenkin palautettiin alkuperäisille paikoilleen urkujen molemmille puolille vuoden 2008 perusparannuksessa. Samalla värit palautettiin valkoisiksi numeroiksi mustalla taustalla.

Kuva 28. Alttarikaide. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

6.5.2 Urut

Finlaysonin urut ovat harvinaisuus, sillä ne ovat ensimmäiset englantilaiset urut Suomessa. Alkuperäinen rakentaja oli maailmankuulu urkutehdas Hill & Son Lontoossa. Rakentamisen ajankohdasta ei löydy tarkkaa tietoa, mikäli urut on rakennettu ennen 1800-luvun puoliväliä, on urkujen rakentajana ollut tunnetun rakentamon perustaja William Hill (1789–1870). Hill & Son sai nimensä nimittäin vasta 1872. Wilhelm von Nottbeckin haki urut Pietarista, jossa ne olivat käytössä. Urut asennettiin kirkkoon sen valmistuessa 1879. Tästäkin on kuitenkin eri lähteissä risteävää tietoa, mahdollisesti urut ovat tulleet myös Virosta. Täysin varmaksi ei voi sanoa mistä urut ovat alun perin Suomeen matkanneet. (Pelto 1996.)

Urkuja on kutsuttu kultaisiksi uruiksi, sillä ne on pinnoitettu lehtikullalla. Urkujen päällä seisoo enkelipatsas, joka katselee vanhaa tehdasaluetta kohti. Uruissa on 23 äänikertaa, 2 sormiota ja jalkio. Vain kymmenessä suomalaisessa kirkossa oli tuohon aikaan yhtä suuret tai suuremmat urut. Pillit ovat tehty hyvin vahvasta urkumetallista, joka sisältää tinaa ja tavallista runsaammin lyijyä. Tämän takia pillit painavat paljon, ja niillä on omanlaisensa pehmeä ja tumma ääni. Urut palvelivat myös neljä vuotta Aleksanterin kirkossa sen valmistuttua 1881, ennen kuin kirkkoon saapui omat 33-äänikertaiset urkunsu vuonna 1885. (Järventie 1959, 7–8.)

Urut korjattiin ensimmäisen kerran vuonna 1924, kun Kangasalan urkutehdas teki niihin uuden koneiston. Uusi koneisto oli ajan tavan mukainen pneumaattinen, paineilmalla toimiva. Samalla urkuihin tehtiin muita muutoksia, äänikerroista hylättiin kokonaan kymmenen ja lähes kaikkia muutettiin äänialaltaan. Tämä muutti urkujen sointia paljon, mutta se oli ajan trendi. Urkuja muokattiin uuden tekniikan mahdollistamana jäljentämään kokonaista sinfoniaorkesteria. Urkuihin jäi 13 vanhaa äänikertaa, lisäksi tehtiin kolme uutta romanttista äänikertaa. Uruissa oli korjauksien jälkeen 16 äänikertaa, ja yhteensä 955 pilliä. (Järventie 1959, 7–8.)

Seuraava erityisesti uruille tilattu korjaus tapahtui 1937, tällöin niihin asennettiin sähköllä käyvä ilmanantaja. Sähköistymisen avulla urkujen soittaminen keveni, raskas polkeminen jäi pois ja näin voitiin naisiakin palkata suntioiksi. Samalla

sähköjä uusittiin sekä asennettiin kokeellisesti joitakin sähköpattereita. (Järventie 1959, 6–7.)

Musiikin tohtori Pentti pelto kirjoittaa tekemässään Finlaysonin urkujen tutkimuksessa, että urkuihin vuonna 1923 tehtyjen muutosten takia ei urkuja voi enää kutsua aidoiksi englantilaisiksi uruiksi. Nykyään urkuja on pidettävä kangasalalaisina urkuina, jotka ovat vanhaa englantilaista materiaalia. Uruissa on paljon ongelmia ja ne olisivat korjauksen tarpeessa. Korjausta vaikeuttaa urkujen harvinaisuus ja niiden ikä. Nykyään urkujen asiantuntijoita ja korjaajia on myös niin vähän, että historiallisen urkujen korjaajan löytäminen on haastavaa. Lisäksi englantilaisia urkuja suomessa on vain pari, joten korjaajan täytyisi osata korjata urut alkuperää kunnioittaen. Tällaisia osajia ei Suomesta löydy välttämättä ollenkaan. (Pelto 1996.)

Kuva 29. Urut. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

6.5.3 Penkit

Alun perin rukoushuoneen hengessä kirkon penkit olivat yhtenäiset, jolloin keskikäytävää ei ollut. Tästä syystä kirkon ovetkin on luultavasti sijoitettu sen sivuille, eikä keskelle. Rukoushuoneeseen oli suunniteltu mahtuvan 700 ihmistä. Tehtaan

johtajan Wilhelm von Nottbeckin sukulaistyttö halusi kuitenkin vuonna 1938 kirkossa naimisiin ja näin penkkirivit jaettiin keskeltä kahtia (Helenius 2004). Penkkirivit käännettiin jaettaessa niin, että niiden koristeelliset päädyt tulivat keskikäytävän puolelle. Penkkien koristukset ovat alkuperäiset ja niitä on entisöity peruskorjauksessa, vuoden 2008 perusparannuksessa maalikerrostumat kuorittiin ja niiden alkuperäinen sävy palautettiin. (Näkki, 2024.) Penkkirivejä on myös vähennetty alttarin tilan puutteen takia.

Kuva 30. Sisäkuva tehtaankirkosta vuodelta 1938. (Kuva: Fred Runeberg)

Kuva 30. Kirkon penkit. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

6.5.4 Kamina

Kirkon alkuperäinen lämmitys tapahtui kolmen puukamiinan avulla. Puulämmityksen avuksi lisättiin jossain kohtaa kuoriosaan öljykäyttöinen ilmanvaihdin. Näistä kaminoista vielä yksi on paikallaan, vaikka lämmitys tapahtuukin nykyään lattialämmityksen avulla. Toinen kamina sijaitsi alttarin toisella puolella nykyisen yhdyskäytävän oven paikalla ja kolmas kirkon takaosassa. Kaminaan on kirjailtu sen valmistaja Bolinders J. C. C. Ab ja se on valmistettu Tukholmassa 1879.

Kuva 31. Kirkon alttarin viereisessä nurkassa sijaitseva puukamina. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

6.5.5 Valaisimet

Samana vuonna 1937 kuin urkuihin tehtiin sähkötöitä, tuotiin suuri kruunu kirkon kattoon (Kuva 23.). Valaisin oli aikaisemmin ehkä ollut käytössä tehtaan johtajan juhlasalissa. Myös pylväisiin suunniteltiin lampetit samassa yhteydessä (Kuva 33.). (Kivelä 1959, 7.) Vuotta myöhemmin, kun kirkon penkeistä avattiin keski-käytävä, penkkien päätyihin tehtiin kynttilälajalat. Vuosien varrella kirkkoon on lisätty valaistusta erilaisilla kohde- ja halogeenivalaisimilla.

Kirkon sisäänkäyntien molemmilla puolilla voidaan vuoden 1912 valokuvasta havaita neljä sähkövalaisinta. Lähikuva valaisimesta näkyy kuvassa 35. Kirkon pääsisäänkäynnit valaistiin marraskuussa 1884 kaksi vuotta sen jälkeen, kun tehtaan Plevnan rakennuksessa sytytettiin pohjoismaiden ensimmäiset sähkövalot 15.3.1882. Yksi näistä valaisimissa on säilytyksessä maakuntamuseon varastossa ja tämän avulla valaisimet voitaisiin uusita vanhan mallin mukaan. Kirkon

seinällä on ollut myös seinään kiinnitettävät pallovalaisimet, sijoittuneena samoille paikoille kuin tämänhetkiset lyhtyvalaisimet. (Näkki 2024)

Kuva 32. Kirkon kattokruunu. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

Kuva 33. Pylvääseen kiinnitetty lamppi. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

Kuva 34. Valokuva n.1930–1949, sisäänkäyntien molemmin puolin pallovalaisimet (Kuva: Teuvo Mäkinen)

Kuva 35. Lähi-valokuva 1912, kirkon ensimmäiset sähkövalot. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

6.6 Sisä- ja ulkotilan koristeet

6.6.1 Koristetekstit

Kirkkosalit on usein koristeltu latinankielisin raamatunlausein. Wilhelm kuitenkin halusi rakentaa rukoushuoneen tehtaalaisille, ja näin myös Raamatun lauseet haluttiin kirjata heidän kielellään (Helenius 2004, 92). Tekstit on kirjailtu myös tikukirjaimin, mikä on epätyypillistä kirkkoteksteissä. Tässäkin valinnassa on varmaan ajateltu työläisiä. Kirkon holvikaariin on maalattu sisäänkäynnin puolelle sanat ”Herra kätkeköön sinun uloskäymises ja sisällekäymises hamasta nyt ja ijankaikkiseen ps.121:8” ja alttarin yläpuolelle ”Pyhyys on sinun huonees kaunistus herra ijankaikkisesti ps.93:5”. Tampereen Sanomien 27.8.1879 julkaistussa jutussa koskien rukoushuoneen vihkimistä, on jätetty virheellisesti sana ”hamasta” pois sisäänkäynnin puoleisesta tekstistä. Tekstit maalattiin piiloon oletettavasti 1900-luvulla, ja tämän takia pitkään luultiin tekstien olleen Tampereen Sanomien jutun mukainen. Peruskorjauksessa 2008 maalikerrosten kuorimisen yhteydessä yllätyksenä kuitenkin löydettiin tämä unohdettu sana ja tekstit entisöitiin löydöksen mukaan (Näkki 2024).

Kuva 36. Alttarin yläpuolisen holvikäärin koristeteksti. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

Kuva 37. Sisäänkäyntien yläpuolisen holvikäärin koristeteksti. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

6.6.2 Muistoesineet

Kirkon seinillä on kaksi seppelettä tehtaan väeltä, sekä marmorinen muistotaulu. Molemmat seppeleet ovat tehtaanväen lahjoittamia, toinen patruunaksi kutsutun Wilhelm von Nottbeckin muistoksi, toinen hänen nuorimman poikansa. Poika Ernest von Nottbeck kuoli kyseenalaisissa oloissa 26.01.1885. Ernest oli luonteeltaan äkkipikainen ja helposti tulistuva, minkä takia hän oli saanut lisänimekseen Tuliherra. Patruunan pojan kuolema kosketti suuresti kaupunkilaisia sekä tehtaan työntekijöitä. Tämän takia tehtaan väki halusi lahjoittaa seppeleen, jonka ruusut ja kielot on sommiteltu valkoisesta puuvillabatistista. (Helenius 2004, 71–76.) Myös Marmorinen muistotaulu ripustettu Ernest von Nottbeckin muistoksi.

Kuva 38. Wilhelm von Nottbeckin muistoseppele. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

Kuva 39. Ernest von Nottbeckin muistoseppele. (Kuva: Tilda Varttila 2024)

Kirkon ulkoseinään, sisäänkäynnin ovien väliin ripustettiin vuonna 1948 graniittiset sankarilaatat, joissa on kullatusti kirjailtuna Finlaysonin henkilökunnan jäsenet, jotka kaatuivat talvi- tai jatkosodassa. (Järventie 1959, 4.)

7 KIRKON PERUSPARANNUKSET

7.1 Perusparannukset ennen 1979

Ennen vuoden 1979 perusparannusta tehdyistä korjauksista ei ole arkistojen aineistoissa mainintaa. Tuolloin kirkon kuoreen on rakennettu kuitenkin WC henkilökunnalle, ja sen takia kuoriosan seinää korotettu. Vuonna 1993 laaditussa kunnossapitotarkastuksen raportissa kerrotaan WC:n rakentamisen tapahtuneen vuoden 1979 perusparannuksen yhteydessä. Vuonna 2009 tehdyssä rakennustapaselostusraportissa taas mainitaan, että WC on rakennettu jo 1950–1960-luvulla. WC:n todelliseen rakennusaikaan ei aineistoista löytynyt täyttä varmuutta. On mahdollista, että myös muita korjaustöitä on tehty ennen ensimmäisiä arkistoista löydettäviä dokumentteja.

7.2 Perusparannus 1979

Kirkon 100-vuotisjuhliksi kirkko korjattiin ensimmäistä kertaa perusteellisesti. Kirkon muutos- ja korjaustyöt suunnitteli Arkkitehtitoimisto Antti Tähtinen Oy. Rakennusselostuksessa, joka on laadittu 1978, ilmenee suunnitelmat WC-tilojen rakentamisesta sisäänkäynti ovien väliin, keittiötilan tekemisestä, sisäpinnoitteiden uusimisesta, ikkunoiden ja ovien maalaamisesta, lämmitysjärjestelmän uusimisesta sekä sähkölaitteiden korjaamisesta ja osittaisesta uusimisesta. Asiakkaille suunniteltuja WC-tiloja sisäänkäynnin ovien väliin ei kuitenkaan ikinä rakennettu. Myöskään keittiötilasta ei ole mainintaa myöhemmissä dokumenteissa, eikä sille olisi ollut tilaa ilman WC:n siirtämistä kuoriosasta.

Vuonna 1993 laaditussa kunnossapitotarkastuksessa on listattu edellisen korjauksen tietoja, jotka voi olla luotettavampia kuin 1978 rakennusselosteen tiedot. Rakennusselostuksen laadinnan jälkeen on suunnitelmiin voinut tulla vielä muutoksia, joiden aineistoa ei löydy arkistoista. Kunnossapitotarkastuksen raporttiin on myös listattu vesikaton uusiminen, luultavasti alkuperäinen tervattu mustapelitkatto poistettiin ja tilalle asennettiin galvanoitu pelti. Muutaman vuoden hapettu-

misen jälkeen katto pinnoitettiin bitumipohjaisella ”trc anti oxidine coating” tuotteella. Pari metriä harjalta alaspäin lahonneet kattorakenteet uusittiin ja eristeenä käytetty sahanpuru korvattiin mineraalivillalla, lappeille jätettiin kuitenkin vielä puua. Tuuletuksen parantamiseksi harjalle asennettiin paineventtiilejä. Sisäkaton puupaneelien raot myös kitattiin, katto kuullotettiin ja lakattiin. Vuoden 1978 rakennusselostuksessa mainitusti kunnossapitotarkastuksen raportissa kerrotaan myös sisäseinien ja ikkunoiden maalauksesta, raportin mukaan seinien yläosat maalattiin tixomatt-akryylimaalilla (Tikkurila) ja alaosat sekä alttarikaide ”pesto” maalilla (Tikkurila). Maalauksen pohjalta ei raportin mukaan poistettu vanhoja maaleja. Ikkunat maalattiin öljymaalilla, myös ikkunaruutuja uusittiin ja yksi ruusuikkuna teetettiin puusepäntörmäliikkeessä. Kirkon penkit huollettiin ja maalattiin maalarin valkomaalilla. Vanhan betonilaatan päälle lattiaan laitettiin magnesiittimassa. Tällä saatettiin koittaa rajoittaa kosteuden nousua lattiasta. Värillisen pintamassan paksuus oli 3–4 mm. Lattia vaati käsittelyn takia säännöllistä öljyämistä halkeamien ja haurastumisen estämiseksi. Urkupillitkin olisi tässä parannuksessa pitänyt uusia, mutta ne käsiteltiin vain ulkopinnalta ruiskuttamalla. (Kunnossapitotarkastus 1993.)

7.3 Perusparannus ja laajennus 2008

Kirkolle jälleen ajankohtaiseksi tulleen perusparannuksen lisäksi puuttui sieltä vielä tarpeellisia sosiaali- ja säilytystiloja. Tähän saatiin mahdollisuus, kun naapuritontin kaavamuutos saatiin vahvistettua. Sopimus tarpeellisen tilan hankintaan naapuritontilta tehtiin asuntosijoitusyhtiö SATO:n kanssa vuonna 2006. (Silverhuth 2013, 128.) Korjaustöiden kartoittamiseksi kirkkoa tutkittiin monipuolisesti.

Perusparannus aloitettiin, kun rakennuksen mittaus suoritettiin tuolloisen kiinteistöpäällikkö Timo Mäkkylän toimesta vuonna 1999. Tämän jälkeen jatkettiin toteutussuunnitteluna kiinteistöpäällikkö Pekka Niemen ja työpäällikkö Taisto Erosen kanssa. Vuonna 2006 tehtiin erilaisia kartoituksia, joilla tutkittiin kirkon tilaa. Julkisivujen muuraus oli alkanut rapautumaan. (Rakennusrestaurointi Aki Sulonen 2006.) Kuoriosan sekä alttarin betonilaatan kosteus mitattiin, sillä lattiassa sekä

seinien alaosissa oli havaittu painumaa ja maakosteuden nousuun viittaavaa halkeilua, aiemmin tasoitetusta lattiasta oli myös irtoillut isoja tasoiteosia. Kosteutunnistimella havaittiin kohonneita kosteusarvoja lattiassa, sekä seinien alaosissa kohonneita kosteusarvoja enintään 70 cm korkeudelle. (Insinööritoimisto Raksystems Oy 2006.)

Vuonna 2007 kirkon itäisivulta, koillispäädystä otettiin muurauslaastisauma näytteitä. Näytteistä tutkittiin muurauslaastin materiaali sekä kunto. Samana vuonna kirkolle tehtiin myös asbesti- ja PAH-analyysi. Asbestinäytteet olivat negatiivisia (ASB-Consult Oy. 2007). Vuonna 2009 laaditussa rakennustapaselostusraportissa kerrotaan myös muista perusteista parannukselle. Pitkien julkisivujen keskimmäisten ikkunoiden yläosat olivat haljenneet ja putoamassa, myös muille ikkunoille ja oville kunnostus oli ajankohtaista. Lämmitysjärjestelmäkin oli uusimisen tarpeessa. (KSOY Arkkitehtuuria 2009.)

Kuva 42. Sisäkuva sisäänkäynnin suunnasta tyhjennetyistä kirkosta ennen perusparannusta. (Kuva: Kalevi Näkki 2006)

Perusparannuksen sekä kirkon lisäosan suunnitteli KSOY arkkitehtuuria ja pääsuunnittelijana ja arkkitehtisuunnittelijana toimi arkkitehti Kalevi Näkki. Uuteen lisäosaan saatiin siirrettyä vesimittari, kaukolämpö, apu- ja lisätilat sekä jätehuolto. Myös kuoriosan WC purettiin ja uudet esteettömät WC-tilat saatiin lisäosaan.

WC:n purun yhteydessä myös sen takia tehty kuoriseinän korotus poistettiin. Kirkon ja lisärakennuksen yhdyskäytävän takia puhkottiin alttarin viereen ja kuoriin ovi, helpottamaan kulkua. Alttarin vieressä oven paikalla oli seinään asennettu lämmityslaite. Yhdyskäytävän kautta mahdollistettiin myös kirkkoon esteetön kulku ja sen alla saatiin kuljetettua tarpeelliset vedot kirkkoon. (KSOY Arkkitehtuuria 2009.)

Kuva 43. Sisäkuva alttarin suunnasta tyhjennetystä kirkosta ennen perusparannusta. (Kuva: Kalevi Näkki 2006)

Kuva 44. Kirkon uuden lattian asennus. (Kuva: Kalevi Näkki 2008)

Kirkon lämmitys vaihdettiin pattereista vesikiertoiseen lattialämmitykseen lattian purkamisen yhteydessä. Vanha magnesiapintainen betonilaattalattia purettiin kokonaan kirkkosalista ja uuden lattian pintaan valittiin Ombergin kalkkivilaatta. Kuoriosasta vanhaa lattiaa ei purettu.

Seinistä koputeltiin perusparannuksessa kaikki vanhat maalikerrokset ja rappaukset pois. Tässä yhteydessä löydettiin myös holvikaariin kirjaillut koristetekstit, nämä entisöitiin löytyneiden tekstien mukaisiksi. Pitkien julkisivujen putoamisvaarassa olevat ikkunat tuettiin ripustustangoilla, muut ikkunat maalattiin.

Kuva 45. Haljennut pitkän julkisivun ikkuna, vanhat rappaukset irrotettu. (Kuva: Kalevi Näkki 2008)

Perusparannuksen yhteydessä kirkkoon hankittiin kello tilaustyönä. Kellossa on kirjailtu teksti ”Sallikaa lasten tulla minun tyköni” (Jokela 2015). Sisäänkäynteihin rakennettiin uudet, aiempaa isommat tuulikaapit puuseppä Hannu Ahlmanin toimesta. Tuulikaappien runko on mäntyä ja pinta verhoiltu tammella, runkoon on kätketty vuoden 2008 kolikot. (Näkki 2024.) Ahlman teki seurakunnan tilauksesta kirkkoon myöhemmin myös lukupulpetin sekä virsikirjatelineen. (Näkki 2024.)

Kirkon piha kunnostettiin ja 90-luvulla tehdyt salaojat tarkistettiin. Kirkon takaovelle tehtiin uusi porras piirustusten mukaisesti. Myös sisäänkäyntien välisien sankari muistotaulujen kultaukset uusittiin.

7.4 Vesikaton korjaustyö 2014

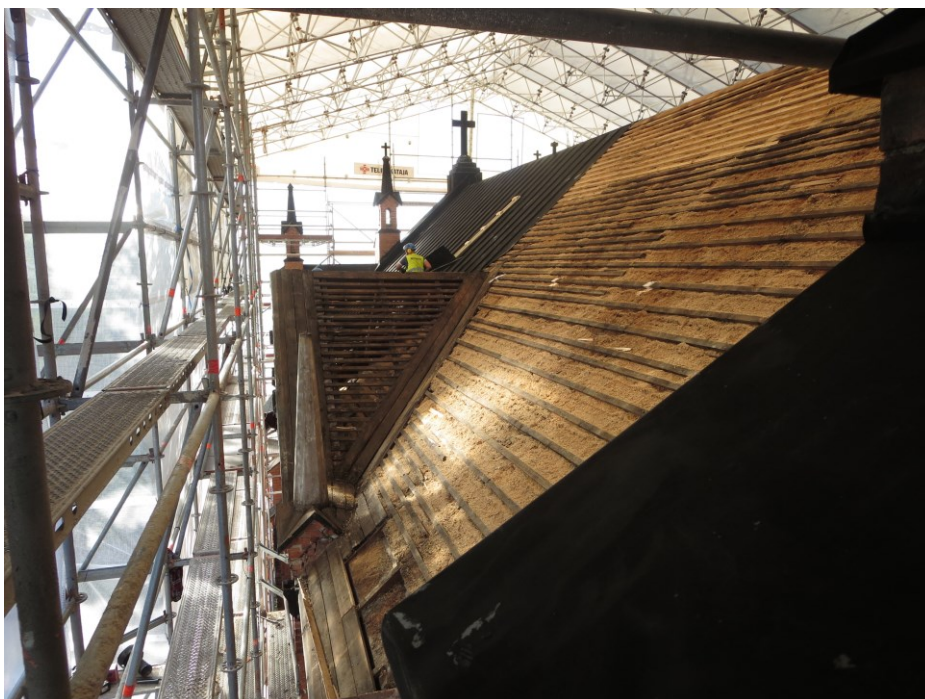
Vesikaton korjaus tuli jatkumona vuoden 2008 perusparannukselle. Aiempaa perusparannusta varten tehdyissä kartoituksissa tutkittiin myös kattoa henkilönostimella, jolla noustiin katon yläpuolelle. Vesikaton vauriokartoituksessa vuonna 2006 arvioitiin katon kuntoa silmämääräisesti. Viimeksi katto oli vaihdettu vuoden 1979 peruskorjauksessa ja maalattu viimeksi vuonna 1987 Pikipoika-bitumimaalilla. Kartoituksessa havaittiin maalipinnan olevan kauttaaltaan kulunut ja pellin paistavan läpi maalin alta. Ruostetta löytyi paikoittain muun muassa tuuletushormien peltiputkissa, taitteissa ja lotokoissa (peltinokat, jotka ohjaavat veden katoilta syöksytorveen). Osa muurattujen tuuletushormien huippujen pellitetystä kärjistä oli saumoistaan auennut ja pelti alkanut repsottaa juuressa. Hormien laastisaumat oli myös paikoittain rapautuneet. Pahimmat vauriot hormoneissa olivat kuitenkin poikkiruostuneet sideraudat. (Rakennusrestaurointi Aki Sulonen 2006).

Katon ristit olivat myös kärsineet ajan saatossa. Puurunkoisten ristien pellitykset olivat repeilleet saumoistaan. Pellin haurastuneista kohdista vesi pääsi vaurioittamaan puuosia. Ristit olivat huonosti kiinni ja heiluivat käsin kokeillessa. Niiden kiinnitystapa ei ollut kuitenkaan tiedossa ja kartoituksessa todettiin sen tarvitsevan enemmän tutkimista. (Rakennusrestaurointi Aki Sulonen 2006).

Vesikaton korjauksen suunnitteli Aihio Arkkitehdit ja pääsuunnittelijana toimi arkkitehti Kalevi Näkki. Vanha peltikate alusruoteineen purettiin ja vanhat purut poistettiin. Samalla nähtiin kattorakenteiden oikea kunto, mitä ei voinut päälylyspuolisesti tarkastellen havaita. (Aihio Arkkitehdit Oy 2014.) Eristeenä ollut puupuru oli pakkautunut peltiin kiinni (Eronen 2024). Kuoriosan päällä rakenteissa oli paljon lahovaurioita, lahot korotuspuut vaihdettiin yksi kerrallaan uusiin. Vanhojen purujen stopparilaudat vaihdettiin uusiin, vaikka uutena eristeenä ei laitettu purua. Laudat nimittäin myös vaikuttavat katon jäykkyyteen. (Insinööritoimisto Jonecon Oy 2014.) Uudeksi eristeeksi kattoon valittiin puukuitueriste. Katon uusi ruodelaudoitus asennettiin siten, että räystästiilien ja raakaponttilaudoituksien väliin jäi tuuletusrako. Kirkon harjalle järjestettiin pitkittäinen ”tuulettuva harja” jolla parannettiin myös katon tuulettuvuutta. (Aihio Arkkitehdit Oy 2014.) Uuden vesikaton

pintamateriaaliksi valittiin 0,6 mm K2-hehkutettu kupari konesaumattuna. Syökytorvet suppiloineen, jalkarännit sekä kaikki vesipellit uusittiin myös kuparilla vanhan mallin mukaisesti.

Katolla sijainneet ristit korjattiin ja pinnoitettiin kullalla. Takaisin asentaessa ristit siirrettiin lähemmäs julkisivua, alkuperäiseen paikkaansa. (Aihio Arkkitehdit Oy 2014.)

Kuva 46. Avattu kirkon katto, vanhat purut näkyvissä. (Kuva: Kalevi Näkki 2014)

7.5 Nykyhetken kunto

Perusparannusten ansiosta kirkko on tällä hetkellä hyvässä kunnossa. Monia kirkon huolenaiheita on korjattu parannusten myötä. Yksi huolenaihe on kuitenkin kirkon alttarin viereisen seinän kosteuden nousu. Syynä luultavasti kuoriosan lattian vaihtamatta jääminen. Kuoriosan alkuperäisessä lattiassa on myös nähtävissä pinnoitteen lohkeilua, mikä voi myös olla kosteuden noususta johtuvaa. Lattian ikä voi olla yksi syy pinnoitteen lohkeiluun. Samaa ongelmaa oli ennen lattian vaihtoa myös muualla kirkkosalissa. Positiivista on se, että lattian vaihtaminen on ollut todistetusti onnistunut, kun sillä on saatu poistettua ongelma muualta kirkosta.

Kuva 47. Alttarin viereisen seinän maalipinnan lohkeilua. (Kuva: Tilda Varttila)

Kuva 48. Kuoriosan lattiassa havaittavissa lohkeilua. (Kuva: Tilda Varttila)

Kirkon toinen huolenaihe on vanhat urut. Uruissa on toiminnallisia ongelmia, jotka ilmenevät erityisesti talvikaudella. Vanhan lämmityskeskuksen sijainti kuoriosassa lisäsi urkujen ongelmia. Urkujen toiminnallisiin ongelmiin auttoi mahdollisesti jo se, että lämmityskeskus siirrettiin pois niiden läheisyydestä vuonna 2008. Urkujen korjaustoimenpiteisiin täytyisi kuitenkin ryhtyä mahdollisimman nopeasti. Erityisesti englantilaisen urkujenrakennustekniikan tuntemus on kuitenkin äärimmäisen niukkaa, mikä hankaloittaa tulevia korjaustoimenpiteitä. Musiikin tohtori Pentti pelto kertoo mahdollisia korjaustoimenpiteitä vuonna 1996 kirjoittamassaan lausunnossa. Mahdolliset korjaustoimenpiteet tarvitsevat kuitenkin uutta kartoitusta, sillä vuoden 1996 lausunnon jälkeen on jo tapahtunut urkuja edesauttavia muutoksia.

Kirkon lisäosa on yhä toimiva ja käyttäjiään palveleva. Lisärakennus sisältää kaikki kirkon tarvitsemat apu- ja huoltotilat. Varastotila on mitoitettu hyvin kirkon tarpeita vastaavaksi, eikä tarvikkeita/koristeita ole varastoitu käyttöä häiritsevästi.

8 NYKYTILANNE JA TULEVAISUUS

Kirkko on pysynyt tärkeänä maamerkinä Tampereen kaupungille. Se on toiminut lasten katedraalina 1998 vuodesta lähtien. Kirkossa on paljon tapahtumia ympäri vuoden, ja sen tapahtumat painottuvat erityisesti lapsille suunnattuun toimintaan. Varhaiskasvatuksen työntekijät rakentavat kirkkoon myös raamattukertomuksia kerrontanukein esitettynä kolme kertaa vuodessa.

Kirkko on suosittu vihkikirkko, jonka vahvuutena on erityisesti sen sijainti, koko, hyvä akustiikka ja kaunis arkkitehtuuri. Siellä järjestetään avioliittoon vihkimisiä ja -siunaamisia, kasteita ja hautaan siunaamisia. Toiminta vilkastuu erityisesti kesällä, kun seurakunnan tapahtumia järjestetään myös sen pihapiirissä. Kirkko on auki vähintään kerran viikossa vuoden ympäri ja paikalla on osaava opas. Tämä on tärkeä apu kirkon historian tietoisuuden levittämiseen. Kun mahdollisimman moni tietää rakennuksen historiallisen arvon, on sillä myös turvatumpi tulevaisuus.

Kirkon perusparannuksien ja aktiivisen käytön ja huollon ansiosta sille voidaan olettaa pitkää elinkaarta. Tämä vaatii tietysti myös, että tulevaisuudessakin kirkon korjauksista ja huolloista huolehditaan.

Vaikka kirkon ympäristö on pitkälti myös historiallista ja suojeltua aluetta, voi tulevaisuudessa silti tapahtua muutoksia, jotka vaikuttavat kirkkoon eri tavoilla. Nä-sijärven rantaa mukaileva rantatunneli kulkee maan alla aivan kirkon vierestä ja räjäytystöiden aikaan kirkko painui noin 0.5 cm. (Eronen 2024) Tämä on hyvä esimerkki siitä, miten keskustan kehittäminen ja erilaiset muutokset voivat vaikuttaa kirkkoon, vaikkeivat ne olisikaan suoraan siihen liitoksissa.

9 POHDINTA

Finlaysonin kirkon ja sen historian tutkiminen on ollut mielenkiintoinen ja opettavainen prosessi. Tutkimuksen toteuttaminen on vaatinut paljon eri aineistojen läpikäymistä ja arviointia siitä, mikä ovat olennaista tietoa. Työn laajuuden ja sisällön hahmottamiseksi täytyi ensin perehtyä laajasti aiheeseen, kokonaisuuden jäsentely onnistui vasta sen jälkeen.

Haasteita selvityksen tekemiseen toi osaltaan arkistoaineiston puuttuminen pitkälti siltä ajalta, kun kirkko oli tehtaan omistuksessa. Arkistojen aineistoissa oli myös paljon ristiriitaista tietoa, sillä projekteista saattoi olla vain alustavia suunnitelmia tallessa. Siksi rakennuksen perusparannuksien tutkimisessa meni paljon aikaa, kun selvitettiin, mitä muutoksia oli oikeasti tehty ja mitkä olivat jääneet vain luonnostasolle. Tärkeä osa selvitystä on ollut myös eri lähteiden yksityiskohtien yhdistäminen, jonka ansiosta saatiin kokonaisvaltainen kuvaus rakennuksesta ja sen historiasta. Iso kiitos myös Kalevi Näkille ja Taisto Eroselle, joilta on saatu paljon sellaista tietoa kirkosta, mitä ei ole arkistoista löydettävissä.

Tehtaan historiasta oli saatavilla laajasti aineistoa, mikä helpotti historiaosuuden tutkimustyötä. Selvityksessä aiheena on kuitenkin tehtaan kirkko, joka oli esiteltynä useimmissa lähteissä vain lyhyesti. Vaikka tehtaan historia on tiukasti liitoksissa kirkon historiaan, oli selvityksessä tärkeää syventyä ensisijaisesti kirkkoon. Jotta työ pysyi selkeänä kokonaisuutena, täytyi mielenkiintoista aineistoa tietoisesti karsia pois.

Nykyään on jokseenkin harvinaista astua historialliseen rakennukseen, jota ei ole ”tuhottu” eri aikakausien perusparannuksilla. Finlaysonin kirkkoa on ollut mielekästä tutkia, sillä kirkon lisäosalla ja restauroinneilla on nostettu tilan käytettävyyttä ja arvoa, eikä sodittu niitä vastaan. Kevyt yhdyskäytävä ei vie kirkon alkuperäisestä hengestä tai piilota alkuperäistä rakennusta, vaan se pitää uuden ja vanhan erillään niin, että kerrostumat erottuvat selkeästi. Tulevaisuuden perusparannuksien suunnitelmat toteutetaan toivottavasti yhtä suurella huolellisuudella ja arvostuksella tätä vanhaa rakennusta kohtaan.

LÄHTEET

Aihio Arkkitehdit Oy, 2016. Rakennusinventointi Puuvillatehtaankatu 6:n Kortteli. Aihio Arkkitehdit Oy 11.3.2016. Pdf-dokumentti. Viitattu 6.3.2024. https://ekstrat.tampere.fi/ytoteto/aka/nahtavillaolevat/8503/selvitykset/8503_rakennus_ja_kulttuuriymparistoselv_160311.pdf

Aihio Arkkitehdit Oy. 2014. Finlaysonin kirkon vesikaton perusparannus. 27.5.2014. Tampereen seurakuntien arkisto.

ASB-Consult Oy. 2007. Asbestikartoitusraportti Finlaysonin kirkko. 3.5.2007. Tampereen seurakuntien arkisto.

Boijer, K. 2021. Skottikveekari James Finlayson tuli Suomeen 1819 Raamattuja jakamaan – ”tuolloin Suomessa nukuttiin olkipedeillä ja pukeuduttiin susiturkkeihin”. Tekniikka & Talous. 30.11.2021. Verkkosivu. Viitattu 11.4.2024. <https://www.tekniikkatalous.fi/uutiset/skottikveekari-james-finlayson-tuli-suomeen-1819-raamattuja-jakamaan-tuolloin-suomessa-nukuttiin-olkipedeilla-ja-pukeuduttiin-susiturkkeihin/6af29e73-fc9d-4ac5-982f-c91ebd1320ff>

Eronen, T. Rakennuttajainsinööri. Tampereen ev.lut. seurakunnat. Kiinteistöpalvelut. Haastattelu. 24.4.2024.

Etelä-Suomen Sanomat. 1993. KHO kumosi Finlaysonin kaavan Tampereella. Etelä-Suomen Sanomat 16.4.1993, 6.

Helen, O. 2003. Sadan vuoden urakka. Hämeenlinna: Karisto Oy

Helen, O., Seppänen, J. 2015. Tampere Kartalla. Tampere: Tampere-Seura ry

Helenius, K. 2004. Wilhelm von Nottbeck ja Finlayson. Tampere: Kirjapaino Hermes Oy

Helsingin avoin yliopisto, n.d. Taidehistoriallinen sanasto. Helsingin avoin yliopisto n.d. Verkkosivu. Viitattu 11.4.2024. https://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=5021

Hintsanen, E. 2022. Kongregationalismi. Prezi 5.10.2022. Verkkosivu. Viitattu 6.5.2024. https://prezi.com/p/nnig10nvw_rn/kongregationalismi/

Ingman-Toivonen, E. 2019. Finlaysonin Alue. Vaasa: Grano Oy.

Insinööritoimisto Jonecon Oy. 2014. Finlaysonin kirkon kattokorjaus. Työmaakatselmus 17.9.2014. Tampereen seurakuntien arkistot.

Insinööritoimisto Lauri Mehto Oy. 2007. Laastitutkimusraportti. 20.11.2007. Tampereen seurakuntien arkisto.

Insinööritoimisto Raksystems Oy. 2006. Mittausraportti. 2006. Tampereen seurakuntien arkisto.

Jokela, M. 2015. Nimeltä kutsuttu – Opas Finlaysonin kirkon työntekijöille. Theseus 2015. Diakonia-ammattikorkeakoulu opinnäytetyö. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201504265046>

Järventie, M. 1959. Finlaysonin kirkko 80-vuotias ”Kultaiset urut”. Tampere: Forssa Ab:n tehdaslehti n.d.

Kankaanpää, K. Äkkinen, V. 2007. Tampereen Finlaysonin kirkon historiaa sekä alttarikaiteen ja saarnastuolin dokumentointi. Taidon ja kulttuurin oppilaitos opinnäytetyö 12.12.2007. Tampereen seurakuntien arkisto.

Koulu ja kirkko, n.d. Kristillisiä symboleja. Koulu ja kirkko n.d. Verkkosivu. Viitattu 26.4.2024. <https://koulujakirkko.evl.fi/index.html%3Fp=2604.html>

KSOY Arkkitehtuuria 2006. Alustava perussparannusohjelma 8017. 30.5.2006. Arco toimisto arkisto.

KSOY Arkkitehtuuria. 2008. Finlaysonin kirkon kuorin muutos. Museovirasto. Sähköposti. 10.3.2008. Tampereen seurakuntien arkisto.

KSOY Arkkitehtuuria. 2009. Finlaysonin kirkko rakennustapaselostusraportti. 24.09.2009. Tampereen seurakuntien arkisto

Kunnossapitotarkastus. 25.2.1993. Tampereen seurakuntien arkisto.

Lehtola, P. 2018. Tampereella sijainnut puuvillatehdas jätti jälkensä Suomen historiaan – ja sulkeutuessaan useat työttömäksi. Yle 20.12.2018. Verkkosivu. Viitattu 11.4.2024. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2018/06/04/tampereella-sijainnut-puuvillatehdas-jatti-jalkensa-suomen-historiaan-ja>

Museovirasto, 2009. Taidehistoriallinen sanasto. Museovirasto 22.12.2009. Verkkosivu. Viitattu 19.4.2024. <https://www.avoin.helsinki.fi/oppimateriaalit/taide-historia/sanasto.htm>

Museovirasto, 2009. Tammerkosken teollisuusmaisema. Museovirasto 22.12.2009. Verkkosivu. Viitattu 29.4.2024. https://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=5021

Määttänen, M. 2019. Mies, jonka nimi jäi. Aamulehti 18.08.2019.

Niiranen, P. 1981. Suomen kirkot värikuvina. Naantali: Länsikustannus Oy

Nissinen, S. 2013. Finlaysonin Pikku-Pässi. Museo kello 3.5.2013, 12–13.

Näkki, K. Arkkitehti. Arco Architecture Company Oy. Haastattelu. 24.4.2024, 10.5.2024.

Paronen, H. 1989. Riskiremontti vie Tampereen 2000-luvulle. Suomen kuvalehti 28.4.1989, 60–67.

Pelto, P. 1996. Faksi Finlaysonin kirkon urkujen lausunnosta. Finlaysonin kirkon käyttöä suunnitteleva toimikunta 28.8.1996. Arco toimiston arkisto.

Rakennusrestaurointi Aki Sulonen. 2006. Finlaysonin kirkon vauriokartoitus ja korjaussuunnitelma. 31.5.2006. Tampereen seurakuntien arkisto.

Rohunen, U. 2009. Finlaysonin alue opas. Tampere: Työväenmuseo Werstas

Sahlberg, M. 2010. TALON TARINAT – Rakennushistorian selvitysopas. Museovirasto 2010. Pdf dokumentti. Viitattu 15.2.2024. <https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/talon-tarinat-opas.pdf>

Siiri, 1974. Tutkimushanke Tampereen yleiskaavan yhteydessä laadittu kulttuurihistoriallisten ja rakennustaiteellisten kohteiden alustava luettelo 1974. Tampereen kaupunki Siiri 31.12.1974. Verkkosivu. Viitattu 9.4.2024. <https://siiri.tampere.fi/displayObject.do?uri=http://www.profium.com/archive/ArchivedObject-5E583BD4-44B1-C4A7-AF6B-12DA9BC068E9>

Siiri, n.d. Rakennetun ympäristön kohde Asunto Oy Tampereen Hovimäki. Tampereen kaupunki Siiri n.d. Verkkosivu. Viitattu 6.5.2024. <https://siiri.tampere.fi/displayObject.do?uri=http://www.profium.com/archive/ArchivedObject-2C5F5CC9-BF64-4DCC-5C46-3B4A207FD347>

Siiri, n.d. Rakennetun ympäristön kohde Ensimmäinen postitalo , Barkerintalo ja Pikkutalo. Tampereen kaupunki Siiri n.d. Verkkosivu. Viitattu 6.5.2024. <https://siiri.tampere.fi/displayObject.do?uri=http://www.profium.com/archive/ArchivedObject-3627D017-38DE-F831-2B5F-40F67E0A3B1D>

Silfverhuth, V. 2013. Tampereen seurakuntahistoria 1. Saarijärvi: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.

Tampereen Sanomat. 1879. Rukoushuoneen vihkimys. Tampereen Sanomat N:o 68 27.8.1879.

Työterveyslaitos. 2007. PAH-mittausraportti. 25.10.2007. Tampereen seurakuntien arkisto.

Uskonnot Suomessa, 2007. Kveekarit. Uskonnot Suomessa 02.02.2007. Verkkosivu. Viitattu 6.5.2024. <https://uskonnot.fi/uskonnot/kristinusko/protestanttiset-kirkot-ja-yhteisot/kveekarit/>

LIITTEET

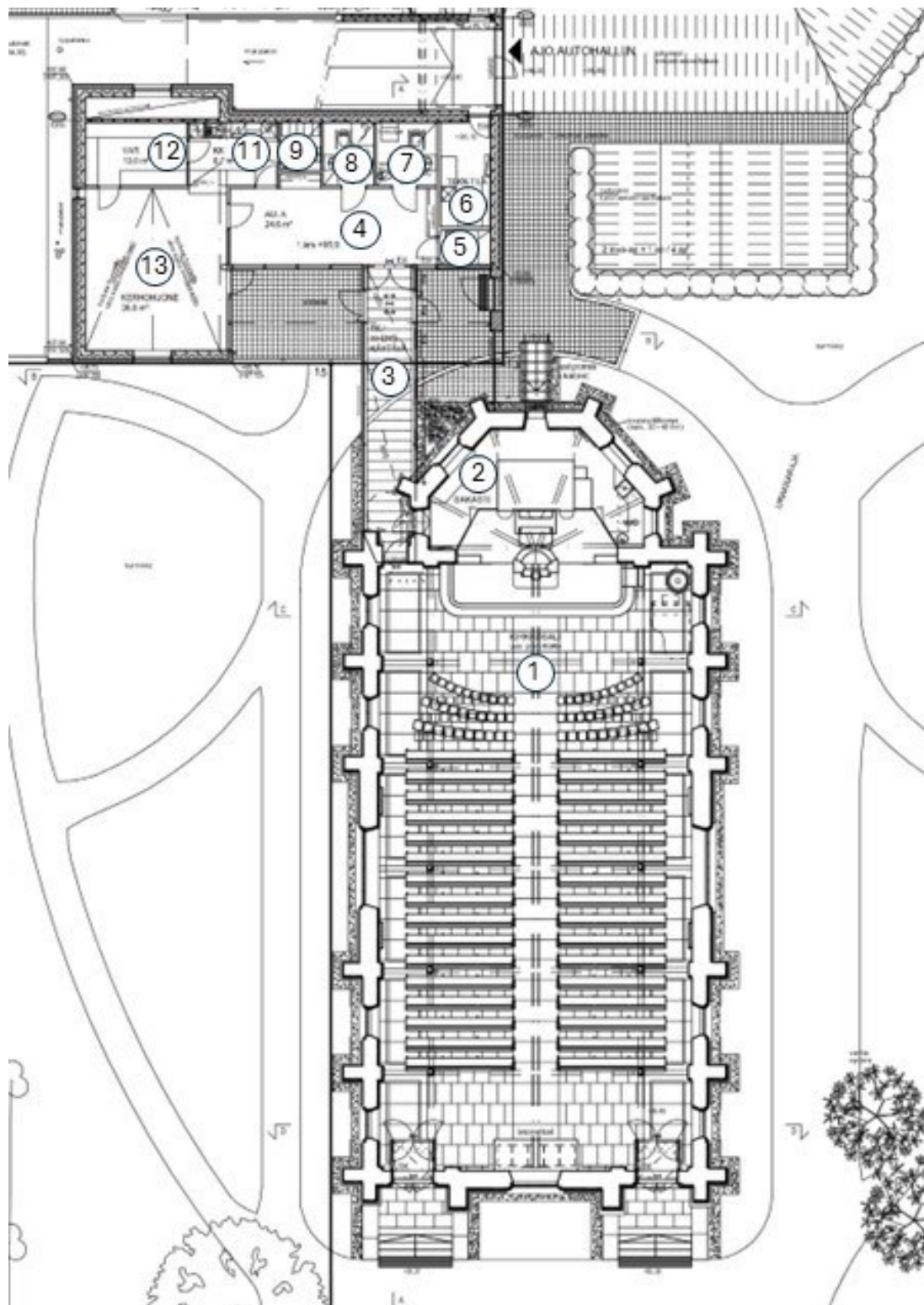
Liite 1. Listaus seurakunnan arkistojen aineistosta

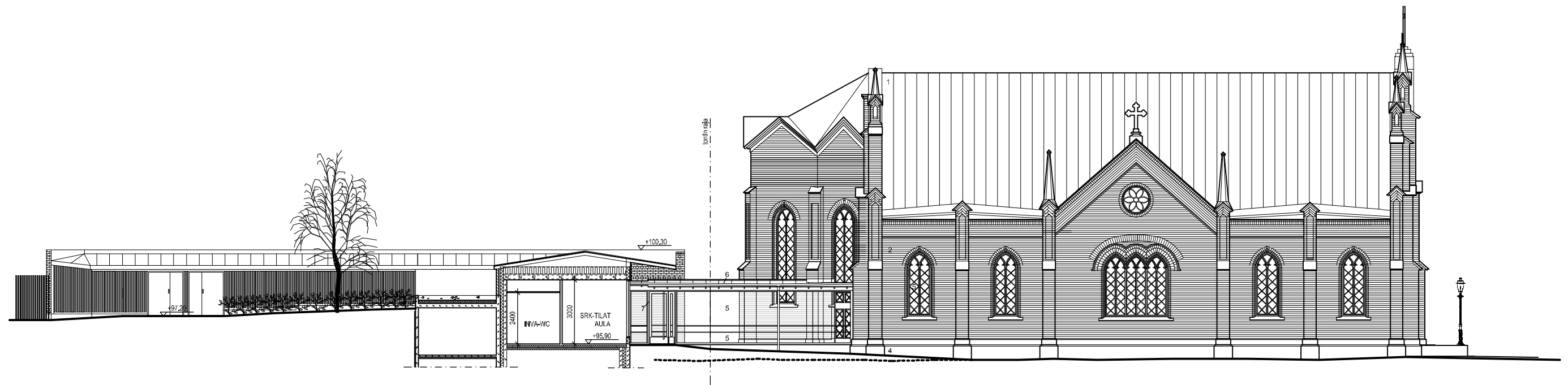
Seurakunnan Näsilinnankadun arkistoista löytyvä aineisto koskien Finlaysonin kirkkoa:

- Vuodelta 2006–08
 - Arkkitehtipiirustukset
 - LVI-piirustukset
 - Rakenne piirustukset
 - Sähköurakan loppupiirustukset
 - SRK-tilat luovutusmateriaali
 - Asiakirjoja
 - mm. tontti asiakirjoja, sähköposteja, kauppakirjoja, kirjeitä, laboratorio- ja kuntotutkimuksia, pöytäkirjoja, työmaakatselmuksia, urakka tarjouksia- ja sopimuksia.
 - Rak. lupa asiakirjoja
 - Kirkon dokumentointia
 - Työsuojelu asiakirjoja
 - Opinnäytetyö ”Tampereen Finlaysonin kirkon historiaa sekä alttari-kaiteen ja saarnastuolin dokumentointi”
 - Vaurio- ja korjaussuunnitelma
 - Mittausraportti
- Sopimuksia 1979, 1988–89
- Tonttiasiat 1981–82
- Asiapapereita 1978–79
- Tarkastuspöytäkirjat 1940–93
- Sähköpiirustukset 1988, sähköurakoitsijan luovutuspiirustukset 1989
- Patteriverkoston täyttö ja vesikattopiirros
- Salaoja piirustukset 1993
- Tarjouksia 1988
- LVI-piirustukset 1979
- Kirkkovaltuuston päätöksiä 1978
- Lämmityspiirroksia 1963
- Arkkitehtipiirustukset 1938

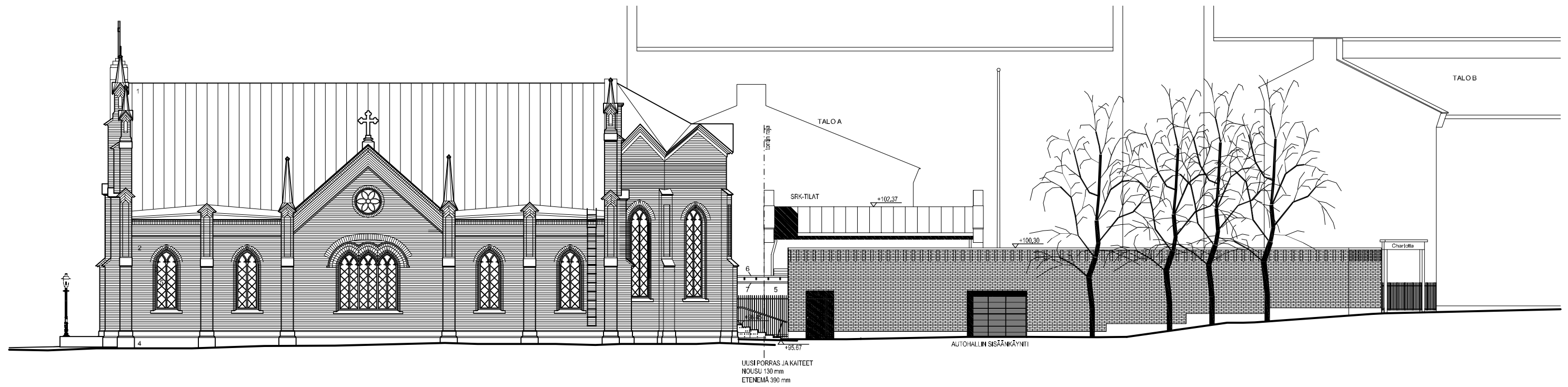
Liite 2. Materiaalitaulukko

Tila	Lattia	Lattialista	Seinät	Katto	Ovet
1 Kirkkosali	Kalkkikivi-laatta	Kivi	Hierretty rappaus, yläosa vaalea, alaosa haalean ruskea kalkkimaali	Paneeli	puu
2 Kuoriosa	betoni, magnesiamassa	Puu	Maalattu betoni, valkoinen	Paneeli	puu
3 Yhdyskäytävä	Kalkkikivi-laatta	Metallilista	Lasi	Maalattu betoni, valkoinen	Metalliasiovi
4 Aula	Enomer laatta 500x500	Muovilista	Kipsilevy	reitetty kipsilevy, alas laskettu	Metalliasiovi
5 Siivouskomo	Muovi	Seinälle nostettu muovimatto	Maalattu betoni, valkoinen	Maalattu betoni, valkoinen	puu
6 Tekn. Tila	betoni, teräshierretty	-	Maalattu tiili, valkoinen	Maalattu betoni, valkoinen	Metalliovi
7 LE-WC	Laatta	-	Laatta	Kipsilevy, alas laskettu	puu
8 LE-WC	Laatta	-	Laatta	Kipsilevy, alas laskettu	puu
9 Sosiaalitulat	Muovi Lami	Seinälle nostettu muovimatto	Maalattu betoni, valkoinen/laatta	Maalattu betoni, valkoinen	puu
10 Keittiö	Enomer-laatta	Muovilista	Maalattu betoni, valkoinen/laatta	Maalattu betoni, valkoinen	puu
11 Varasto	Enomer-laatta	Muovilista	Maalattu betoni, valkoinen	Maalattu betoni, valkoinen	puu
12 Kerho-huone	Enomer-laatta	Muovilista/metallilista	Maalattu betoni, valkoinen	Maalattu betoni, valkoinen	Metalliasiovi

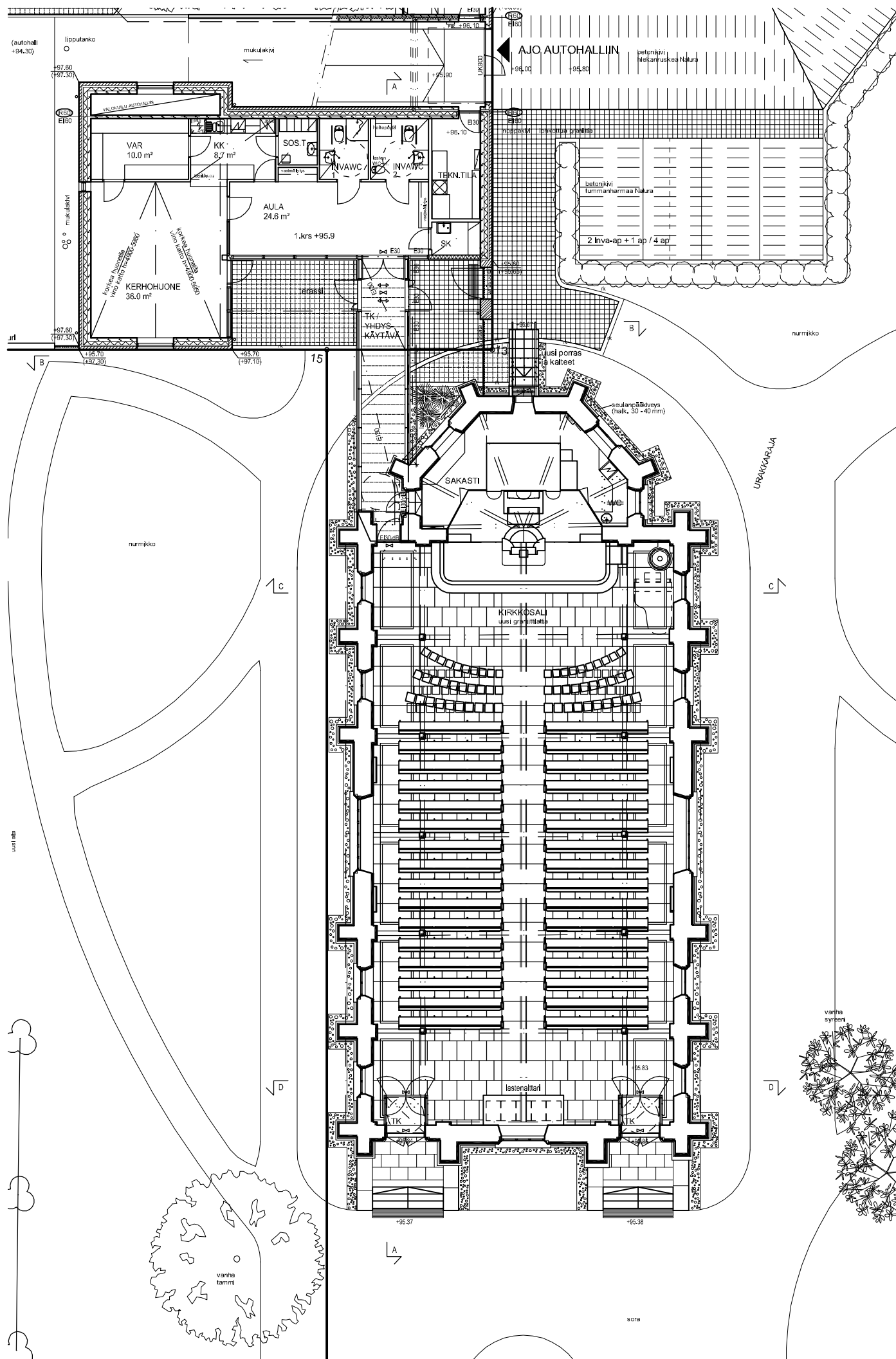

JULKISIVU LÄNTINEN 1:200

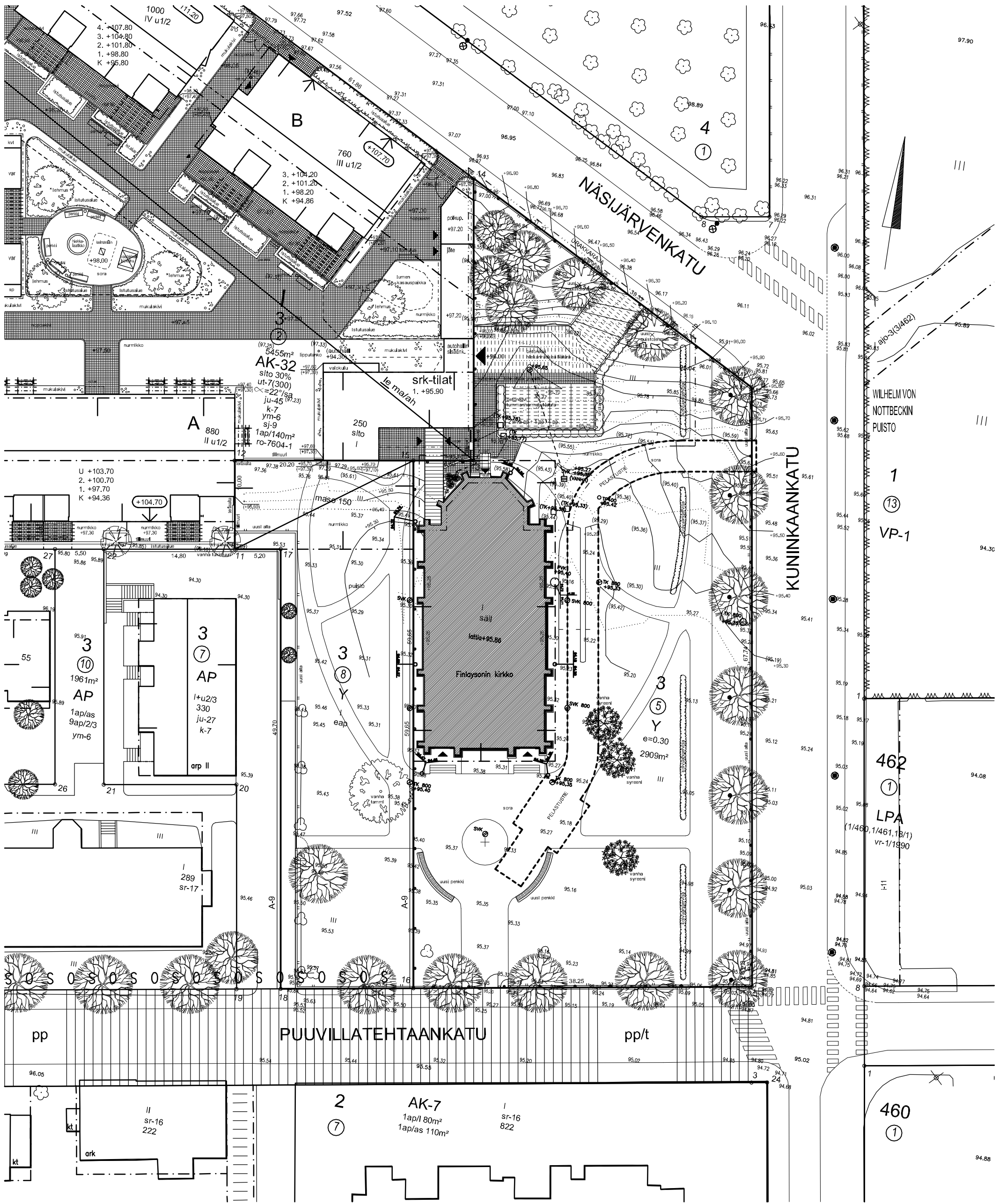

JULKISIVU ITÄÄN 1:200

FINLAYSONIN KIRKKO

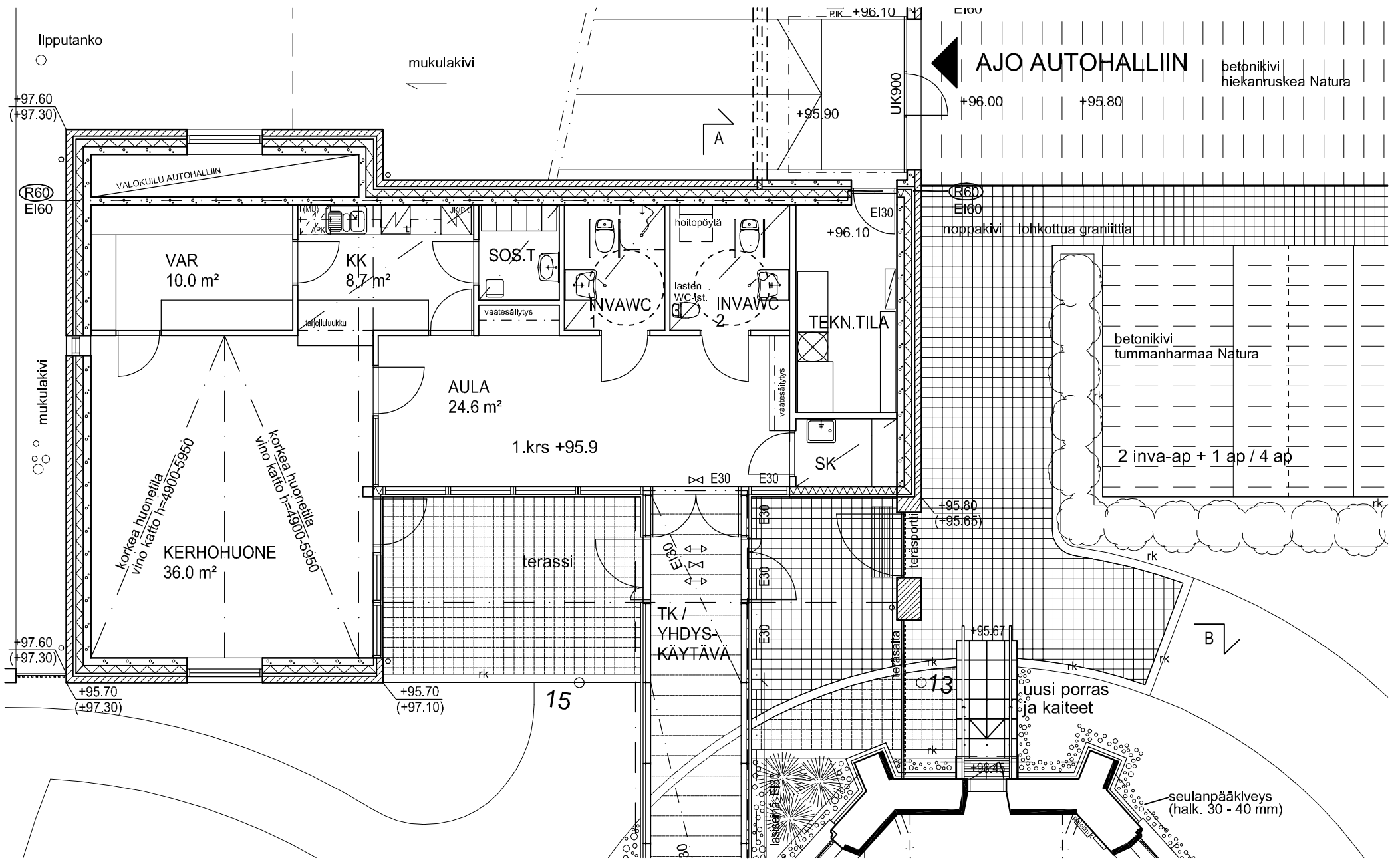
POHJA 1:200
 Finlaysonin kirkko ja seurakuntatilat

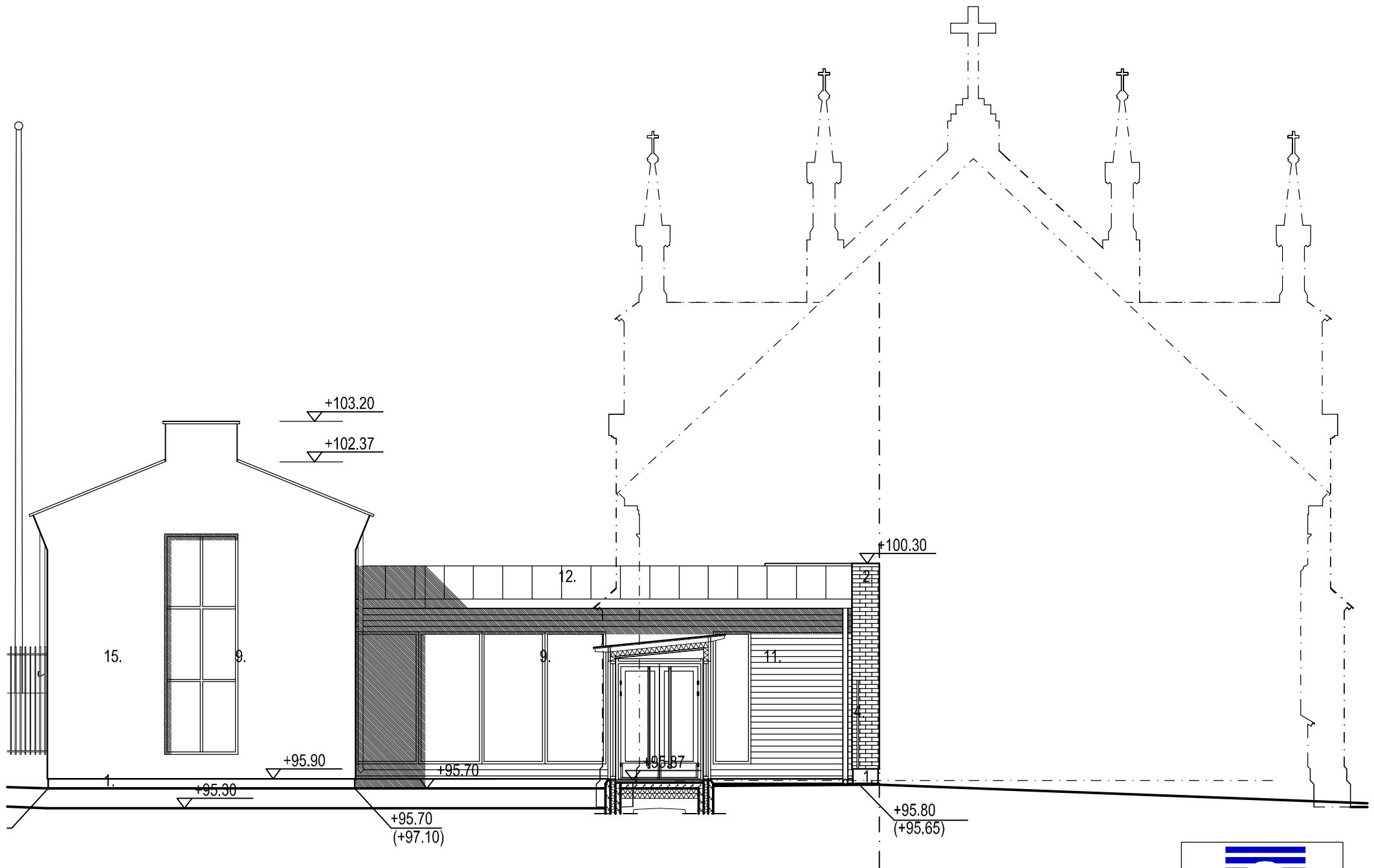
FINLAYSONIN KIRKKO
ASEMAPIIRROS 1:400

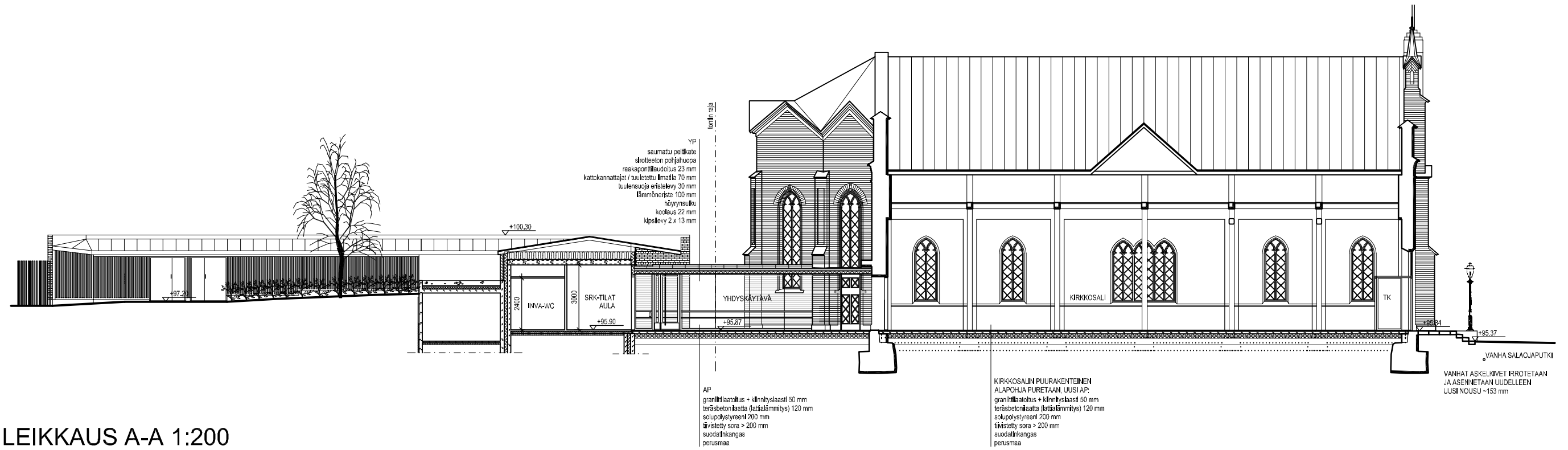
22.03.2007

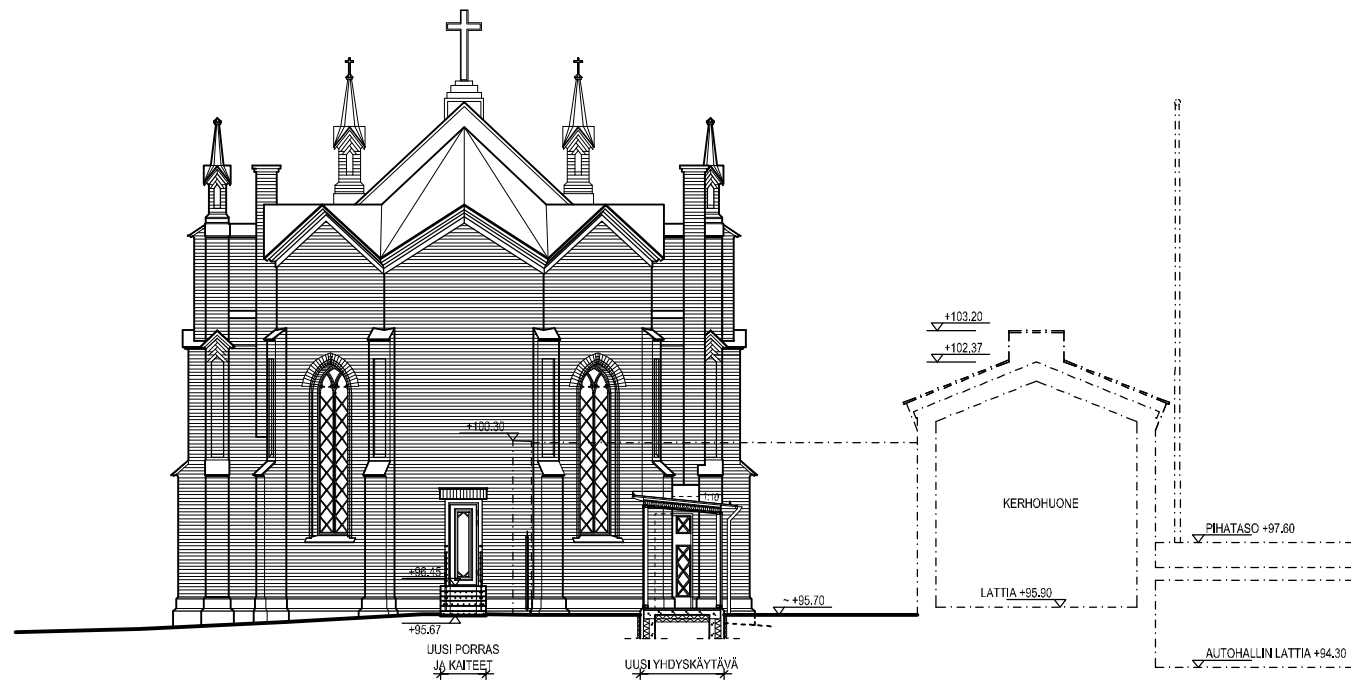
POHJA 1:100, Seurakuntatilat

JULKISIVU ETELÄÄN 1:100, Seurakuntatilat

LEIKKAUS A-A 1:200

LEIKKAUS B-B 1:200

FINLAYSONIN KIRKKO